

473656 X

Auhinnatöö

Lodi, Vilhelm

Auhinnatöö

473656

"Ühenduses on jõud."

E. V.

TARTU ÜLIKOOLI

ÕIGUSTEADUSKONN

1. nov 37

149

TARTU

1. DETSEMBRIL 1937 A. TUNNUSTATUD

II AUHINNA VÄÄRILISEKS

AUTOR: *Vilhelm Lodi, stud. rer. oec.*

A

18944

Eesti ühistegevuse rahvus-
kultuuriline tähtsus ja kul-
tuurilised toetused kaheküm-
nendal sajandil kuni iseseis-
vusajani.

Tartu 1937.

199.

473656

S a a t e k s .

Käesolev töö ühistegevuse alalt on mõeldud auhinna-
tööna Tartu linna poolt Jaan Tõnissoni 60. a. sünnipäe-
va puhul E. V. Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna juure asu-
tatud auhinna teemale:

„Eesti Ühistegevuse rahvuskultuuriline tähtsus ja
kultuurilised toetused kahekümnendal sajandil kuni ise-
seisvusajani.“

Analüüsides teema pealkirja võib sellest arusaada,
et töö tuleks kirjutada ehk kahes osas: esimene osa sisal-
daks eneses üldse ühistegevuse rahvuskultuurilist tähtsust
Eestis ja teises osas tuleksid ettetuua kõik võimalikud
kultuurilised toetused kahekümnendal sajandil kuni iseseis-
vusajani.

Nagu pealkirjast ei nähtu lähemalt nende kultuurilis-
te toetuste lähem iseloom, kas seega on mõeldud ainult
suuremaid rahvuskultuurilisi üritusi, millised haarasid
teataval perioodil peaaegu kogu riigi, või kõiki selliseid
toetusi, millised kuidagi aitasid kaasa meie kultuuri aren-
gule, hariduse levingule ja igasugusele vaimlisele silma-
ringi laiendamisele - siis võtame käesoleva teemi kirjuta-
misel arutatusse ka need kultuurilised toetused, milli-

sed pole küll üleriiklised ja mis piirduvad oma lähema paikkonnaga, kuid siiski näitavad seda head tahet ja kõrgemat eesmärki, mis on suurte ürituste aluseks. Muidugi kõike seda käsitada saab vaid piires, mida lubavad hangitud materjal ja allikad. Senini on see külg meie Ühistegevuse ajaloos vaid üldist mainimist leidnud, siirdumata üksikasjadesse, osalt andmete laiali pillatuse, osalt nende raskelt kättesaadavuse tõttu. Samade raskustega on ka käesoleva töö autoril tegemist tulnud teha. Kättesaadavates ühistegeliste asutuste enamates aruannetes on puhtakasu jaotus ja antud toetused toodud vaid üldsummates. Muist lünke on küll täidetud ajakirjades ja ajalehtedes leidunud artiklite andmetega, osalt ka peakoosolekute, protokollidest saadud teadmetega, kuid töö faktiline materjal jääb tahestahtmata puudulikuks, nõudes pikaajalist andmete kogumist ja nende süstematiseerimist.

S i s u k o r d.

Saateks	lhk. 2.
Töö kava	" 4.
Allikate loetelu	" 5.

K a v a:

Üldse rahvuskultuurist	" 6.
Ühistegevuse üldiseid aluseid	" 8.
Ühistegevuse mõtte algatus ja teostum.muj.	" 10.
Eesti ühistegevuse hoone esimene nurga- kivi ja edaspidine areng	" 12.
Eesti ühistegevuse suurest rahvuskultuuri- lisest tähtsusest	" 17.
Toetusi üldiselt haridusele	" 24.
Toetusi E.N.K.S. Tütarlaste gümn.	" 38.
Toetusi "Vanemuisele".	" 43.
" "Estoniale"	" 49.
" Eesti Kirjanduse Seltsile	" 53.
" Bergmanni abirahale	" 62.
" Karskusele	" 66.
" Eesti Rahva Muuseumile	" 67.
" Põllunduse edendamiseks	" 72.

Toetusi ühistegevuse levitamiseks . . .	lhk.	79.
" mitmesuguseiks otstarbeiks . .	"	88.
Lõpuks	"	92.
Selgituseks	"	95.

A l l i k a t e l o e t e l u :

Hans K r u u s, "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal" I, II,
K/Ü. "Loodus", Tartus, 1928.

A. T a m m a n n, "Ühistegevus" I ja II vihk. Noor - Eesti
kirjastus, Tartus.

Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud, aastakäigud I - X.
Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, Tartus.

"Ühistegevusleht" - aastakäigud alates a. 1910 - 1917.

"Eesti Haridusseltside Aastaraamat I ja II,
Eesti Haridusseltside väljaanne, Tartus
1909. ja 1911.

"Põllutööleht" - aastakäigud alates 1907 - 1917.

"Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX - X, 1933/34, Tartus
1934, Sihtasutis "Eesti Rahva Muuseum."

"Vanemuine" 1865 - 1925, Vanemuise kirjastus, 1935.

"Estonia" kuuskümmend aastat - kroonika 1865 - 1925, Kirjas-
tanud Jaan Kärner, T.E.S. "Estonia" kirjas-
tus Tallinnas 1925.

Toetus^{on} mainitud ühistegeliste laenuasutuste, tarvi-
tajate- ja majandusühisuste aasta - aruanded, milliste
loetelu asjata veniks liiga pikale.

Eesti ühistegevuse rahvus-
kultuuriline tähtsus ja kultuuri-
lised toetused kahekümnel
sajandil kuni iseseisvus-
ajani.

*U. Laake rahvus-
kultuurilise*

Aegade möödudes ollakse kohtunud, kas juhuslikult või olude sunnil mitmest rahvusest inimestega, seejuures märkame inimeste vahel teatavat erinevust, ükskõik millistes eluavaldustes see ka ei ilmneks, kuid see kerkib esile ja mingisugune suurem erinevus nende olemises viib meid tunnetamisele, et on olemas distants teineteisega läbikäivate inimeste vahel. Põhjust selleks omapäraks igale isikule pole raske leida, kui meenduda üksteisega suhtelate isikute rahvuses. Rahvuse mõiste leiab käsitamist väga mitmel viisil, olenedes ajastuist, millal on püütud teda kunagi määritleda. Nagu teada põhjeneb rahvuse mõiste ühisel kultuuril, milliseks on: ühine keel, kombed, usund, tavad, teadus ja kunst. Kitsamas mõttes on kultuur rahva vaimne väljendus, kuna võttes selle sõna algtähenduse ja tema peamise tekkimise põhjuse, siis saame üpris sügavale ja laiemale ulatava mõiste.

Kultuuri algust loetakse põlluharimisest, maast, maa

eesest hoolitsemisest ja üldse kogu orgaanilises looduses peituvate võimaluste esiletõstmisest ja arendamisest. Alles hiljemini kandus see üle teistele aladele, näiteks tehnika täienedes saavutati igasuguseid materjale, milliste abil toodeti juba midagi teissugust kui seni nähtud ja tundmaõpitud. Sellest saabki igale rahvusele erinev omapära alguse, olles ühtlasi selleks eraldavaks vahejooneks mitme rahvuse vahel, millest tuletub nõnda nimetatud rahvuslik stiil. Eriti vaimse kultuuri allakriipsutamine osutub raskeks, sest on ju peaaegu kõigil materjaalseil kultuuri varadel samuti vaimse kultuuri väljendus, - neid absoluutselt lahutada osutub võimatuks. Küll võib aga esitada kultuuriastmeid ja need astmed olenevad juba peamiselt rahvustest, millistega parajasti tegeleme, olgu need siis alg-, kesk-, või kõrgekultuuriga rahvad. Üldmõistes kultuurirahvas peab omama võimeid valitseda suuremal või vähemal määral loodusejõudude üle, kasustades neid oma hüveoluks. Kuidas keegi rahvas suudab seda kultuurirahvale omistatud ülesannet täita, see oleneb tema suurusest ja positsioonist nii loodusliku asendi kui ka naaberrahvaste suhtes. On viimased tugevamad ja kõrgema kultuuriga, ähvardab väiksemat rahvast ümberrahvustamine. Et sellest hoiduda on hädavajalik kõvas-

data, et oleme omaette tervik ja võimelised midagi looma. Seejuures aga ei tule unustada, et meie piiratud aineliste võimaluste tõttu on meil palju rohkem raskusi, kui mõnel suurriigil. Et saavutada suuri tulemusi peame hoidma kokku ühise sihi eesmärgiks, millist üksikult ei suudeta, sest üksiku võime ja jõud on piiratud. Kui töötavad kõik üksikjõud ühise eesmärgi poole, ühes suunas ja meeles, siis suudetakse palju saavutada, sest ühine jõud alata kasvab iga üksiku lisandudes. Nii on meil raske kindlaksmäärata selle ühise jõu suurust ja piiri - võiks peaaegu öelda, et selline kokkukogutud ühine jõud on piiramatu. Selle ühise jõu tulemuse saavutis on palju suurem kui üksikute saavutiste summa. Nii jõuame tahtmatult välja lauseni: "Ühendus teeb tugevaks - ühenduses on jõud" - ja sama lause võib olla baasiseks, millisele toetub ühistegevuse tugev ja suur pealeehitis. Ühistegevuses peitub suur jõud, sest enamik hüvesid, millised saavutame, on ühise saavutuse vili. Hõlpsamaks saavutuseks on tarvis osata ühistegevust otstarbekohaselt ja õieti elunõuete ja kultuuri teenistusse rakendada. Ühistegevust võime võrrelda hiigel pilvelõhkujaga, millisel puudub katus, sest alati lisandub sinna kordasid, alati

ta kõrgeneb; mida rohkem lisandub üksikjõude ühise sihi poole püüdmiseks, seda suuremaks paisub hoone. Tundub, et seda hoonet ei peaks kunagi katuse alla viidama, sest siis oleks pandud teatav piir - ja ühisele jõule mingit piiri tõmmata pole võimalik, sest valitseb alatine dünaamika. Teatavate kordade valminedes seisatume ja vaatame tagasi, kust algasime, ja kuhu - oleme jõudnud, kuid see tõus ja edu ei lase meil puhata, vaid aina tiivustab meid edasi töötama, ehitama, saavutama ikka uusi sihte ja tulemusi, arendama ja laiendama oma tegevust igasse suunda. Tehtud vead on õpetuseks nende edaspidiseks vältimiseks ja tagasivaatamine juhib meid sageli tuleviku õigemale rajale, kust tuleks ehitist laiendada ja tihendada. Sest kui omame nii tugeva ja kõikumatu vundamendi nagu seda on ühine jõud, siis võime paisutada oma hoonet.

*ühise jõu mõtte
algatus ja loomine*

Et üldse ühistegevuse hoone on sügavalt istutatud maasse, seda kinnitab juba aastaarv, millisega tähistatakse esimese ühisuse tekkimist Inglismaal. Aastal 1795. asutasid Hulli sadamatöölised ühisveski, milline leidis samasugust järeltegemist mujalgi. ^{x)}

^{x)} A. Tammann „Ühistegevus“ I vihik, lk 31.

See oli ühe suure liikumise kõige pisem ja tagasihoidlikum algus, millele järgnes hoogsalt teisi samasihilisi. Kuid nagu kõikjal, kus puuduvad kogemused, tuleb karilejooks, nii juhtus ka nende noorte ühisustega. Siiski saadi sellest väärtuslikku õpetust tulevikuks. Uue ja elujõulisema suuna ühistegelisele liikumisele andsid Rochdale pioneerid oma kindlate ja õiglaste põhimõtetega, millised moodustades teatava kindla terviku, juhtisid^{id} tarvitajateühisuse liikumise välja sellele ettevaatlikule, kainele ja tegelikule alusele, millel ta hoogsalt ja eluvõimsalt edasi võis areneda. ^{x)} Rochdale teerajajate tegevuse tagajärg ning edu tõendas ja tõendab, kui tutvuda vähegi olemasolevate arvuliste andmetega, selle liikumise elujõudu.^{xx)}

Selline suur edu saigi edaspidiseks tõukejõuks sellele määramatule ehitisele lisama teisi kordasid juba olemasolevale esimesele. Ja et esimene oli rajatud õieti ja hästi, siis seda tugevamad sai järgmised. Nii tähistatakse Inglismaal Iiri ja Shoti kaasa arvat umbes 75.aastat hiljem tarvitajateühisuste arvu 1379-ga. ^{xxx)}

Nagu teada, kõik mis tugev ja elulähedane, murrab

---

x) A. Tammann "Ühistegevus" I vihk, lk 40.
xx) " " " " 43.
xxx) " " " " 49.

enesele kõikjale teed, nii polnud ka üldse mõeldav, et ühistegevuse põhimõtted oleks piirdunud vaid Inglismaaga.

Juba varssi tugevnevad selle suure tüvega puu oksad ja sirutavad end Lääne - Euroopas laiali, haarates Saksamaad, Belgiat, Prantsusmaad ja Sweitsi. Igal pool on küll omad väiksed erinevused, kuid Rochdale ausate pioneeride põhimõtted on ikkagi kõige alus, varieerugu siis muu kõrvaline.

Kui heidame aga kergegi pilgu üle nendes riikides töötavate ühisuste kõige pealiskaudsemategi arvude, siis veendume, et kõikjal on ühistegevuse seeme leidnud haritud ja hea mullapinna, andes väga rohket saaki. ^{Eesti ühistegevuse} ~~Kõrge eestlase müügi~~ ~~ja eestlaste arvud.~~

Tublisti hiljem levib ühistegevuse idee alles Soome ja Ida-Euroopasse, sellega ka Balti riikidesse. Eestisse ei jõua ta mitte oma sünnimaalt, Inglismaalt, vaid Schulze - Delizschi kodupaigast, Saksamaalt.

Nagu Eesti territoriaalne asend on kord juba läveks ida ja lääsi vahel, nii osutus tema seisund ka tollal sellepolest teiseks kui mujal, et siin olid muulased esimesteks ühistegeliste asutuste loojaiks. Sest tolleaegse eestlase hariduslik tase, õiguslik olukord ja rahvuslik eluinstinkt olid kõik niivõrd madalal astmel, et enne tuli sel alal kõvasti teed rajada ja saksluse ja venestuse mõju

ikka rohkem paralüüsida, et eestlase isetegevus ja tööind sel tööpõllul vilja hakkaks kandma. Nii asutati 1888. a. suurmaapidajate eestvõttel Tallinna Bestimaa Piimatalituste Ühisus, kes ekspordeeris piimasaadusi. Väikemaapidajate piimatalituse asutajad olid 1896 a. Restus. Tarvitajate ühisuste alal suudeti alles pärast pikka kirjavahestust avada aastal 1903. Antslas esimene eesti tarvitajate ühisus. Vormiliselt see eesõigus kuulub Sindi tarvitajate ühingule, kelle põhikiri kinnitati juba 1902. veel samal aastal järgnes teisi. x) Oma ulatuselt pole eesti tarvitajate ühisused mitte nii võimsaks kujunenud nagu seda mujal riiges võime tähele panna. Küll aga kujunesid Eesti ühistegelised krediidi soetamise ühisused väga suurteks ja laialdasteks asutusteks.

Eelmise sajandi lõpuaastail teostub juba aktiivselt ajakirjanduses eesti rahvakihtide tulunduslik kindlustamine eesti ühistegelise liikumise kaasabil. Selle mõtte algatajaks oli C. R. Jakobson. Tehtud sammud olid väga juhuslikud, olud aga surusid kord-korrast valusamini peale, eesti rahvusest käsitöolistel, kaupmeestel ja põllupidajatel oli lausa võimata end veel kuidagi pealvee

---

x) A. Tammann, "Ühistegevus" I op. cit. 84.

hoida. See kõik andis meie tulisemale ühistegevuse idee eest võitlejale tolle aegsele "Postimehe" energilisele toimetajale Jaan Tõnissonile eriti hoogu sagedasteks ajalehe artikliteks, kus ta esmajoones just alla kriipsutas meie rahvuslikku iseteadvust. Rahvusliku arengu peateguriks kuulutati rahva oma sisemine jõud ja see uuendatud rahvusideoloogia, mille keskuses seisis "rahvuslik iseteadvus", pidi olema võimsaks vaimliseks vahendiks. Tulunduslikul alal pandi enegriliselt liikuma rahva "omaabi" - ühistegevus. ^{x)} Oli meil ju eeskujuks välismaade moodsa ühistegevuse suur võim rahva iseenese aitamisel. Nii käis J. Tõnisson välismaal põhjalikult tutvumas ühistegeliste laenuasutuste korraldustega ja neist muljeist tiivustatult algas ta energiliselt sel põllul tegevust. ^{xx)} Alul tungivate kirjutustega ajalehes, siis juba lähemaid kavu esitades ja näidates neid suuri paremusi ja kasusid, mil-listeni jõuame, toimides vaid ühiselt. Elu oma nõuetega tuli ka appi - peamiselt kohutav raha puudus, sest polnud ju ainsatki rahaasutust, kust oleks eesti põllupidaja laenu saanud, kõik see mõjus kaasa juba niigi küpse mõtte teostumisele.

x) Hans Kruus, "Eesti ajalugu Kõige uuemal ajal" II lhk. 109.
xx) Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus, 1902 - 1927, lhk. 17.

Nagu iga algus raskeks osutub, nii näeme seda ka meie esimese ühistegelise rahaasutuse esialgsest saatusest. Puudus laiemate hulkade usaldus ja üldine tutvus, kuid et algatajad ja juhid olid visa tahtejõuga ja agara tööinnuga mehed, siis võisid varssi kõik kahtlejad ja umbusklikud veenduda, millist jõudu sisaldas eneses selline ühine ettevõtte. Esimese eesti laenu- hoiu ühingu edukas tegevus oli parimaks soovitusena teistele sama laadseile, milliseid hakkas tekkima nüüd üle kogu maa.

Omades oma rahaallikaid võis kõne alla tulla juba iga suguste teiste ühistegeliste asutuste ellukutsumine. Sellest said uut verd juba olemasolevad tarvitajate ühingud - ja neile lisandus uus liik ühistegelisi asutusi, nimelt majandusühingud. Esimeseks ja vanimaks majandusühinguks on Tartu Eesti Majanduse Ühisus - asutatud a. 1908., millisele järgnes nooremaid võsusi üle maa. Meie majanduselu hakkas jõudsalt kosuma tänu just meie ühistegeliste laenuasutuste toetusele. Viimaste abil sai eesti põllupidaja suurendada sissetulekut oma maatükist, ostes moodsaid põlluharimismasinaid ja andes põllule kasulikku kunstväetist. Sissetuleku suuremine võimaldas karja eest paremat hoolitsemist, tuues kaasa suurenenud piimatoodangu, milline põhjustas omakord

vajadust arenenud piimaasjanduse järele. Elavneb piimaühingute asutamine, millised hakkasid põllumehe karjasaadusi ümbertöötama ja turule toimetama. Praegust karjapidajat ilma moodsa piimaühinguta, milline töötab ümber saadused tehnika viimaste leiduste abil, on raske ettekujutada. Põllumehe kitsikus oleks väga suur, kui poleks piimaühinguid, millised võimaldavad neile oma karjadest saada head sissetulekut.

Üldise põllukultuuri suure tõusuga aina lisandub selliseid uusi ühistegelisi ettevõtteid kõikidelt vähegi võimalikkudelt aladelt. Nagu on karjakasvataval tähtis toode piim ja selle kasulik turustamine, sama on meie põllupidajale kartul. Nii tekivad ka sel alal ühisused, püüdes igaühe soodustada kartuli kasvatajate saaduste turustamist ja kartuli mitmesugust ümbertöötamist. Jälle eluline näide, kus ühistegevus võimaldab suuri edusamme ja aitab põllupidaja sissetulekut tõsta.

Nii võime üleslugeda suure arvu neid alasid, kus ühistegevus on oma abistava käega tõusule kaasa aidanud ja küllalt tõhusaid tulemusi saavutanud. Edukalt tegutsesid meil üle riigi masinatarvitajate - ühisused, milliste eesmärk on väga suur ja tulutoov. Näiteks rehepeksu masin

on kättesaadav ehk väga üksikule jõukale põllupidajale, kuna väikemaapidaja sellest loobuma peab. Masinatarvitajate ühisused on selle olukorra ideaalselt lahendanud.

Sama tulemusrikkad on suguloomade ühisused, milliste eestvõttel saame kerge vaevaga ja vähese kuluga soetada hääd ja tasuvat tõugu karja. Võiks veel mainida muna ühisusi, karja kontrollühisusi, - lina ühisusi, turba- sooparandus- ja veeühisusi, elektriühisusi - kõikide nende ühisuste siht ja otstarb tagab kõige suuremaid paremusi ühiselt saavutatud töö tulemusena.

Saati ühisühisuse saavutatakse rahvus-
kultuurilistest lähtuvalt.

Olles andnud õige lühikese ülevaate aladest, kus on ühistegevusel määratu suured teened, pole see veel kaugeltki kõik. Kui vaadata meie päriseks ostetud talusid, kultiveeritud soid ja rabu, hästi väetatud ja lokkavaid viljapõlde - siis võime öelda, need on kõik ainult ühistegelise töö vili, ainult selle liikumise varal oleme saavutanud selliseid tulemusi. Need sajad ja sajad üle kogu maa levinenud tarvitajate - ja majandusühingud, piimatalitused, traktorite ühisused, on kõik ühistegevuse liikumise vili, - seeme, mis kannab jälle ja jälle mitmekordselt vilja. Sest kõiki neid tulemusi saavutasime vaid alates tollest hetkest, kui eksisteeris oma, ühistegeline krediit. Selle toe-

tusel ei saanud mitte üksi põllupidaja arendada, harida ja edasi viia oma talumajandust, vaid sealt said ka linna väikeettevõtjad ja majaomanikud kindla toe ja seljaguse, sest need linnades leiduvad terved uued linna-jaod, näiteks Tartu Karlova ja Tähtvere eeslinnad on enamalt jaolt Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse rahadega üles ehitatud. Õigemaid ja tabavamaid lauseid ühistegevuse kohta võib vaevalt lausuda, kui tegi seda J. Tõnisson umbes 35. aastat tagasi, katsudes selgitada ja õhutada ühistegevuse mõtte suurust ja tugevust:

„Ühistegevus on inimsoo kultuurloos üks suurematest salavõimudest. Kus teda targu katsutakse tööle kutsuda, seal teeb tema imet.

Kes ühistegevuse mõtte täit tähendust tunneb, see saab kõike oma jõudu seks tarvitama, et õigetele juht-
mõtetele, mille järele tuleb ühistegevust korraldada, rah-
va keskele teed valmistada. Kes seda teeb, võidab tule-
vate põlvede tänu.“ x)

Et saavutada alati tõusu edu suunas, selleks peab hoidma vigadest ja muust sellisest, mis mõjub alla kiskuv-
valt. Sellistest pahedest saab üle, kui on olemas mingi

---

x) Jaan Tõnissoni mälestusi Eesti Laenu ja Hoiu Ühisus -
1902 - 1927. lhk. 18.

kontrolliv ja nõuandev organ, millise huvi keskuseks oleks just tegelevate ühisuste kaitse. . . Nii kandis meie ühisuste hoolsa asjaajamise ja eduka tegevuse eest hoolt keskkorraldusena Eesti Ühistegeline Liit, olles kogu Eesti ühistegevuse vaimliseks keskkohaks. Teinud läbi keeruka arenemiskäigu, alanud lihtsast büroost, kus anti asjatundlikku nõu ühistegevuse alal - nii otseselt kui ka kaudselt oma häälekandja "Ühistegevuslehega." Büroo läks hiljem asutatud Tallinna ühistegevuse Edendamise Seltsi kätte üle, moodustades juba nüüd palju täielikuma ühistegevuse vaimlise keskkorralduse, omades ühtlasi ka juriidilise isiku õigusi. Ühes iseseisvusega saavutas ühistegeline liikumine juba tõelise liidu, registreeritud ühisustest koosneva liikmeskonnaga ja laialdaste võimupiiridega. Aja-
lehe ja kuukirja kaudu püütakse kanda ühistegevuse mõtet laiemate rahvahulkade keskele, andes nõu igasuguseis ühistegelikku ellu puutuvais küsimusis. Tulemused osutuvad eriti tõhusaks, kui ühistegevus saab rippumatuks kasuiha tagaajavatest eraettevõtetest. Selle poole püüti, realselt laheneda olukord vāga alles 1917. Eesti Tarvitajate Ühisuste Keskühisuse asutamisega, missugune, tänu juhtide oskusele on arenenud niikaugemale, et peaaegu kogu tarvitajaskonna

mitmekesisemaid tarbeid suudab rahuldada.

Ühistegevuse mõtte süvendamine alal on veelgi kaugemale mindud - on asutatud isegi ühistegevuskool, kust võrsuvad just eriti ettevalmistatud tööjõud, et asuda uuel põllul tööle varustatult praktilise töösusega ja selgete ühistegeliste põhimõtete ja sihtidega. Selleks kõigeks vajame õiget tuuma - ühistegelikku vaimu, milline peab rahvast majanduslikult edasi viima. Lööb rahva keskel väsimat ühistegelik vaim, siis ei jatku ühistegelisel liikumisel mitte kauaks sisemist hoogu, ei ka välist edukust. x)

Elmised leheküljed annavad lühikese ülevaate ühistegevuse tohutu suurest tähtsusest eesti majandusliku elu arendamises ja põllukultuuri kõrgele tasemele tõstmises. Majanduslik jõukus on kõige edaspidise arengu ja kultuurisaavutiste aineliseks aluseks. Olles saavutanud küllaldaselt majandusliku jõukuse ei tohi me aga piirduda vaid aineliste huvidega, jõukuse ja kasu tagaajamisega, vaid peame rahvuslikku vaimu arendama, süvendama, rahvuse omapära esiletooma. Majandusliku jõukuseta suudame neid sihtte hoopis halvemini saavutada.

---

x) Eesti Laenu ja Hoiu Ühisus 1902 - 1927 lhk.7. J. Tõnisson.

Rahvuse enese mõiste on seotud kultuuriga, rahvus ongi kultuuriline nähe ja et midagi teostada rahvuse heaks, tuleb eestkätt hoolitseda tema vaimse kultuuri eest. Nagu töö alal veendusime, on kultuurirahva olulisemaks tunnuseks ühine keel, kunst, usund ja tabad, siis näeme sellest, et alata tuleb olulisemast, nimelt "keelest", sest keele mõiste alla kuulub kirjandus ja üldine rahvaharidus. On meil need kaks olemas, siis teised on juba nendega seoses ja tulevad automaatselt kaasa. Järelikult, kui tahame hakata oma juba kogutud majanduslikku jõukust kuidagi rakendama rahvuskultuuri tõstmiseks ja hüveoluks, siis tuleb alata hoolitsemist eestkätt rahvuskeelse kirjanduse ja hariduse eest. On meil omakeelset kirjandust külluses, saavutame palju hõlpsamini üldise kõrgema haridusliku taseme, milline rõhutab meie omakultuuri võimeid ja asetab meid püsivamalt kultuurirahvaste peres kõrgemale kohale. Saades õieti aru rahvuse kultuurilistest ideaalidest ja neist suundadest, kust tuleks alata, et saavutada ka tõesti res^tuldaate, mis aitaksid kaasa rahvuskultuuri loomiseks ja kõrgele viimiseks, on meie püha kohus teha kõik, mis aitaks meil kiiremas tempos jõuda soovitud tasemele.

Olles noor väikerahvas ja aineliselt just mitte jõukas, peame kõige minimaalsemate kulutistega saavutama maksimaalseid tulemusi. Peame hoiduma killustumise, asjata kulutamise ja muu laostava eest, peame püüdma hoida kokku - sest ühiselt ja ettevaatlikult saavutame ka sellel alal suuri tulemusi.

Lugedes ühistegevuse esimeste pioneeride aasta tegevuse aruannet, veendume, et puhaskasu on jagatud, nagu seda põhireeglid nõudsid, kuid pisikene osa langeb juba hariduslisteks otstarveteks, olgugi lähemat sihti määrata. ^{x)} Ühisuse varandusena on üles loetud raamatukogu mitmekümne abikoguga, lugemislaudade ja ajakirjandusega. ^{xx)} Sellest nähtub, et aegsasti mõeldi selliste ühiste saavutuste juures kultuuri tõstmisele.

Piskuga tuli leppida ühistegelise liikumise alg-aastail, kuna edaspidi näeme, milliseid suuri summasid ohverdavad ühistegelise liikumise suunas edenened maad haridusliste ettevõtete toetuseks. Nii peavad tarvitajate ühisused Inglismaal oma kulul ülal hulk mitmesuguseid koole, lugemistube ja raamatukogusid, samuti kulutatakse palju kihutustööks ühistegevuse kasuks, sest areneda ja

x) A. Tammann, "Ühistegevus" I vihik, lhk 42.
xx) -"-

paisuda saab see liikumine ainult siis, kui ta liikmed on hästi ettevalmistatud ja arusaajad, seda saavutame vaid kasvatuse teel. xxx)

Kui asume vaatlema meie ühistegeliste asutuste aastaaruandeid, millistest nähtub puhtkasu jaotamise aruanne või jälle eelarves esinev puhtakasu jaotuse kava, siis võime veenduda, et ka meie juures asuti juba õige varakult toetama üldkultuurilisi asutusi. Sest valitses ja meie maal veel vööras võim ja rahvuskultuurist, kui sellisest teadsid ehk ainult need, kes olid kontaktis mõne koondisega või haritud ringiga, kus esines juba „eesti” nimi. Üks varasemaid eesti seltse oli „Õpetatud Eesti Seltsi”, asutatud aastal 1838, õieti esimene teaduslik selts, mille nimetuses esineb „eesti” nimi. x) Tegutses ju tollal Tartus Ülikool, kuid kahjuks Tartu Saksa ülikoolina, mille tõttu ta ka Eesti rahvuskultuuri arendamisest otseselt täiesti kõrvale jäi. Kaudselt ehk avaldada tema positiivselt mõju eesti rahvuskultuurile ainult niipalju, et temas võisid samuti ka mõned üksikud eesti mehed haridust saada, et siis hiljemini asuda eesti hariduspöllumul tööle ja eesti elu arendada rahvuslikus suunas.

xxx) Simsivart artiklist „Ühistegevusleht” - 1910, Nr.12. lhk. 92/93.

x) Hans Kruus, „Eesti ajalugu kõige uuemal ajal” I.

„Paljude aastakümnete järele, kui talupoegadel hakkavad kujunema tulundusliku iseseisvuse kindlamad alged, hakkab ka ülikoolis tihenema eesti üliõpilaste hulk, kes organiseerudes ja osa võttes rahvuslikust kultuuritööst kujunevad silmaspaistavaks teguriks eesti rahvuslikus elus.“ x)

Sellises olustikus tegutsedes ei saa nõuda tekkinud asutistelt toetusi algatustele, millest ehk veel pole saadud õiget ülevaadetki.

Toetusi üldiselt karsidud

Kuid nagu võime lugeda meie suurima ja vanima ühistegevise krediitasutuse E.L.- ja H. Üh. aastaaruandeist puhtakasu jaotusi, näeme, kui aegsasti asuti juba kaunis suures masstaabis toetama nii otseselt kui ka kaudselt, suuremate ja vähemate toetustega meie rahvuskultuurilisi ettevõtteid, millistest on saanud meie tugevamad hariduse ja kunsti alustoad.

„Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus sai tooniandjaks paljudele järeletulijatele oma suhtumises üldkultuurilistele püüetele, millega taotleti vaimlist eneserahuldust ja vabanemist võõraste eestkostmiste alt.“ xx) Põhjustatud poolehoid, mis Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisusele osaks sai, arvestades tema suurt liikmete arvu ja väga elavat hoiu-

x) Hans Kruus "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal" I lhk. 163
xx) Peeter Pöld, "Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus" 1902 - 1927 lhk. 76.

summade juurevoolu, oli tingitud põhimõttest, milliste alusel jagas Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus oma puhtakasu. Muidugi alati ei läinud see jaotamine täpselt, nagu eelarves ettenähtud, kuid põhimõttest peeti suure visadusega kinni ja nii kujunesid aasta - peakoosolekuil puhtakasu jaotamised suurimaiks ja põnevamaiks sündmusiks. Mis puutus just toetuste määramisse kultuurilistele asutustele, siis viidi ettepanekud peaaegu alati läbi. Juhan Kukk kirjeldab oma mälestustes Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse veerandsajanda juubeli puhul, kuidas isegi valimised juhatusse ja nõukogusse jäid puhtakasu jaotamise kõrval varju. Puhtakasu jaotamine - see tõi koosolekule elavust. Traditsioonilisteks osasaajateks puhtastkasust olid igasugused hariduslised ja kultuurilised ettevõtted - „Vanemuine“, Noorsoo Kasvatuse Selts, Kirjanduse Selts, j. t. Nende kasuks ütles peakoosolek dividendist hoopis lahti, ehk määras selle miinimumini madalaks. Suurema kultuurilise toetuse pooldajateks olid väiksemad laenu- tarvitajad, nende eesrinnas muidugi enamjagu haritlasi. Suuremad laenu- tarvitajad, kellelt dividendist lahtiütlemine juba tuntavaid ohvreid nõudis, püüdsid muidugi iga- pidi dividendi ärajätmise või vähendamise ettepanekute

vastu vaielda, kuigi otsekohe keegi toetuste määramise vastu ei olnud.^{x)} Selliseid huvitavaid episoode aastapeakoosolekult, millised keerlevad enamikus ikka dividendi jaotamise ümber, leiame siit ja sealt ühistegelisest ajakirjandusest. Üks huvitavaim näide on toodud "Ühistegevuslehes" "Tallinna Teatajast" - pealkirjaga "Dividendijaht" - ja seda täie õigusega. Tegevus sünnib Amblas. Peakoosolek otsustab määrata kohaliku Hariduse Seltsi kooli toetamiseks 75. r., jäi veel 400. r., milline pidi jaotamisele tulema, kuid peale pikemate vaieluste otsustati ka see raha veel koolile ohverdada. See otsus ei meeldinud kuidagi dividendihimulistele. Nad organiseerisid kogu oma jõu ja protestikirja varal nõutati uus koosolek, kus oli päevakorras ostupreemia uus jaotus. Uus koosolek kujunes väga kärarikkaks, kus kooris karjuti: "Mis vaestemaja see haridus - seltsi kool on, ei meie teda toetama hakka." Kuid koolisõbrad oskasid selle piinliku olukorra väga nupukalt välja lülitada, asudes veel säärases sõjakas miljões korjandusele kooli heaks ja nii pidid preemianõudjad terve mõistuse ees allajääma - ja pahameelega koosolekult lahkuma.^{xx)}

x) J. Kukk "E. Laenu- ja Hoiu Üh. 1902 - 1927. lhk. 65.
xx) Ühistegevusleht - 1916. Nr. 5. lhk. 75/76.

Selliseid näiteid esineb siin ja seal, ja enamuses just maaühisustes. Kui silmitseme näiteks Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse aasta peakoosolekul suurema põhjendi vastu - ja poolthääletajate arvu, siis näeme, et suurema protsendi tahtjad ikka vähemusse jäävad. See on seletatav, et linnas on suurem kontakt liikmete vahel ja haritlasi - liikmeid rohkem, kui maal. Linnas suudeti sellest kergemini arusaada, vähemalt ikka suurem pool tegi seda, et kui üksik liige saab seal mõne protsendi rohkem või vähem, see palju talle ei tähenda, aga kui need mitutuhat liiget kokku sellest summakesest loobuvad, millist toetust võimaldavad nad sellega meie abivajavaile kultuurettevõttele. Ja tundub ka palju kohasemana, kui antakse osa sellest kasust ära, mille saamiseks liikmed kõigevähematki pole kordasaatnud. Sest ühistegeliste asutuste ülesanded ei lõpe veel sellega, kui nad oma liikmete majanduslist olukorda parandada ja tõsta aitavad, nende kohuseks on ka oma liikmete vaimliste huvide eest hoole kandmine.

Määrates osa kasust üleüldiskasuliklike otstarvete hääks, nagu ühistegelise ajakirjanduse toetamiseks ja hariduse levitamiseks, võidavad ühistegelised asutused omale juurde palju pooldajaid, sest ajakirjandus, kui seltskonna häälestaja,

tuletab meelde ühistegevuse tähtsust meie rahvuskultuurilises elus ja kutsub üles teisi samalaadseid asutusi aasta puhtakasu jaotamise puhul juba olemasolevale eeskujule järgnema, katsudes ühtlasi nende tähtsust nende eneste hea käekäigu tarvis selgitada. Enamikus küll peab vähem pool-
"dividendimehed"-järelle andma ja leppima sellise "kultuurilise vägi vaälaga." Esines ka teatav vastolu maa ja linna vahel. Maamehed ei olnud nõus kultuuriliste toetustega, mis pidid vaid linnameeste kasuks tulema. x)

Nii nagu toetas Eesti Laenu - ja Hoiu Ühisus otseselt ja kaudselt alaliselt paljusid kultuurilisi ja üldkasulikke ettevõtteid oma iga-aastastest ülejääkidest, samuti jagas ta ka toetusi väga paljudele meie arvurikkast õppivast ja akadeemilisest perest, aidates luua oma laenupoliitikaga meil haritlaskonna praeguse põlve. Olid ju eesti üliõpilase majanduslikud olud väga rasked, sest kodust suudeti väga vähe toetada ja laenu saamine mujalt oli küllalt raske.

Nii kirjutab Peeter Pöld, kuidas ta pidi mõtlema ja kaaluma, kelle poole enne laenusaamise palvega pöörata, kuni viimaks isa nõuandel tuli raske südamega võtta ette reisteise linna, kus loodetav laenuandja elas ja tulemused pol-

x) E.L.H.Üh, peakoosoleku protokollid 1908. a. 1910. a.

nud alati kaugeltki positiivsed. x)

Eesti üliõpilane pidi end tunniandmisega ülal pidama, sest ülikooli poolt antavad abirahad ja stipendiumid läksid kõik muulastele.

Hoopis avaramaks muutis olukorra, ühtlasi tuues ka suure pöörde eesti üliõpilase õppimise jätkamisse, Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse tekkimine. Nüüd oli ainukeseks mureks jäänud vastutajate allkirjade hankimine, mis aga palju lihtsamalt läks, kui sularaha laenamine. On vist palju eesti haritlasi, kes selle ühistegelise asutuse kaashil ja toetusel võisid oma studiumi alustada ja lõpetada, olles nõnda leivateeks abivajajale. "Võib kindlasti oletada, et enneiseseisvusaegsest ülikoolipõlvest vähe neid leidub, kel poleks ühisusega õiendusi olnud." x)

Nii näeme, millise tähtsuse omab Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus oma põhimõtetega, mitte ainult olles teataval ajastul nii öelda "kultuurkapitali" seisundis, millest ammutasid ainelist jõudu nii Tartu kui Eesti vaimlise keskkoha, tähtsamad seltsid ja asutused, kuid ka ülemaalsed ühingu, vaid ka teenides kaasa oma laenude ja toetustega meie kodumaa vabanemisele võõra võimu alt, valmistades nõnda

x) P. Põld "Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus 1902 - 1925 lhk. 80.

ette iseseisvuse sündi.

Olles seni piirdunud vaid ELHÜ üldkultuuriliste sihtide taotluste esile tõstmisega siirdume lähemasse vaatluse üksikasjadesse ka teiste ettevõtete aruannete kohta.

Kui sirvida aastaaruannete toetuste osa, siis puutub silma, et nii vähe - palju kui ka on antud, koole pole kusa-gil ilma jäetud, on nad siis mõned maa koolid, toetavad neid kohalikud väikeühingud, on see mõni suur linna ühistegelise asutus, hariduse saamist on ikka toetatud. Sest järjekindlalt ja kavakohast haridust oma rahva noorsoole võimaldame ainult koolide kaudu, kuna ajutised kursused ja õpingud olgu ainult teatavate teadmiste täiendamiseks, mitte aga põhjaliku hariduse omandamiseks. Puudusid meil ju väga kaua eestikeelsed koolid, mistõttu polnudki hariduse saamine nii kerge. Alles siis, kui tekivad rahvuslikult mõtlevad ringkonnad ja oma intensiivsel algatusel asutavad siia - sinna hariduse, nooresoo-, kooli-, raamatukogu- ja karskusseltsi, hakkavad tekkima ka pea iga sellelaadse seltsi juurde koolid, olles ühistegeliste asutuste toetusesaajaiks. Paari kolme aastaga kinnitatakse ligi sada sellist haridusseltsi ja igaüks nendest püüdis jõudumööda haridust levitada, ükskõik kas siis kursuste näol, kooli asutamise-

ga või mõnel muul viisil. Et see aineliselt raskeks osutus, see on kõigetagi selge, kui tuletame meelde mõni lehekülg varem kirjeldatud dividendi jahti, kus äge lahing oli just toetuse määramise üle kohalikule haridusseltsi koolile. See näide oli ainult üks paljuist, siit ja sealt nähtub selliseid lahinguid, mis löödi edumeelsemate ja tagurlaste vahel, lahingu võitjaiks tulid enamikus esimesed, kui sõnakamad ja arenumad. Poleks mõeldav edasi kanda, arendada ja süvendada oma rahvuskultuuri, kui puudub algeliseim haridus selleks. Et rahvuskultuur saaks levida suurematesse hulka-tesse, selleks on vaja eeltöid teha, pinda soodustada ja just see kõige esimene ja tähtsam töö tehakse koolipõllul, sest sealt omandatakse hariduse esimesed Paasid kasvatuse kaudu.

Kool on see tegur, millela osutuks võimatuks igasuguse hariduse levitamine ja sellega ka kultuuri süvendamine, sest on ju haridus kasvatuse ja edasiõppimise varal saavutatud kultuur. Oma emakeelses kooli õpime õieti hindama oma riigi sõltumatust ja rahvuskultuurilist tähtsust.

Olles saavutanud majanduslikult enam-vähem rahuldava seisukorra, peame tõsiselt suure innuga püüdma teha endid ka vaimselt sõltumatuiks, mida suudame ainult siis, kui

suudame ise rahuldada omi vaimlisi huve, selleks levitame haridust, täiendame oma keelt, kirjandust ja arendame rahvuskunsti. Ainult sel moel säilitame nii riikliku, majandusliku kui ka vaimlise sõltumatuse.

Nii näeme, et kõige heaolu aluseks on haridus, mida võimaldatakse meil omandada koolist. Kõik koolidele antud toetused ja abirahad, kas otseselt või kaudselt haridus- ja raamatukoguseltside kaudu, osutuvad tähtsaks ohvriks meie rahvuskultuuri altarile. Silmitsedes mitmesuguseid ühisuste aastaaruandeid näeme, kuidas on toetatud jõudumööda koole, vaesemaid õppureid, kooli raamatukogusid ja lugemisringe.

Nii veendume, et juba kaunis varakult on ühistegevus suhtunud väga soojalt meie rahva hariduslise taseme tõususse, aidates oma toetustega meie kultuuri tõsta ja täiendada. Üheks tähtsamaks selle voolu kandjaks oli Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts, asut. juulis 1906. Tema tähtsamaks sihiks oli eesti keelse hariduse edendamine. Ümberrahvustamise vastu võitlemise eesmärgil püüdis selts asutada emakeelseid koole (ka lasteaedu, mänguplatse jne) ja harrastada vabaharidustööd (raamatu kogude, kõned, kontserdid jne). 1912 -a-ni tekkis E.N.K.S-il 15. osakonda

(Ahja, Ambla, Avinurme, Kihelkonna, Kursi, Laatre, Marienburi, Mihkli, Nõo, Puka, Püha, Ranna, Tapa, Tännassilma ja Valge) ja mõned samanimelised (Siimuna, Võsu, Noorsoo Kasvatuse Selts) või samataoliste sihtidega seltsid, nagu Nuustaku, Pärnu Kooliselts ja hulk haridusseltse. E.N.K. S-i tütarlastegümnaasium omab suurt tähtsust eestvõitlejana eestikeelse hariduse ja rahvusliku kooli mõtte eest.

Ülevaate saamiseks järgneb väike kokkuvõte ühistegeliste asutuste toetustest haridusseltsidele ja teistele seltsidele ühes koolidega.

Koolide toetusi:

1906.	Tartu Eratütarl.Gümn.	Rbl. 150,-	Tartu E.L.H.Ü.
1907.	Tartu Eesti tütarl.Gümn.	Rbl. 100,-	Tartu V. Kr. Üh.
"	" " " " "	" 367,37	Tartu E.L.H.Üh.
"	Peetri kiriku kool	" 50,--	"-
"	Bergmani abiraha kaudu linna algkoolidele	Rbl. 200,--	"-
1908.	Bergmani abir.kaudu keskk."	200,--	"-
	algk. "	300,--	"-
"	H.Treffneri kooli Abiand.S.	100,--	"-
1909.	Eesti Tütarl.Gümn.majaeh.	" 1543,74	"-
"	" " " " kool	" 200,--	"-

1909.	Kantremaa algkoolile	Rbl.	25,--	Vilj.V.Kr.Üh.
"	Põllutöökoolile abirahaks	"	105,10	Vilj. L.H.Üh.
1910.	H.Treffneri Gümna. Abiand.S."		100,--	Tartu E.L.H.Üh.
"	Talli koolile muuseumi kapi ostmiseks	"	10,--	Talli LHÜ.
"	Tartu Eesti Tütarl.Gümna.	"	20,--	"--
"	Käru koolile	"	20,--	Türi LHÜ.
"	Põllutöökoolile abirahaks	"	162,85	Vilj.L.H.Ü.
"	Tartu E.Tütarl.Gümna.	"	650,--	Tartu E.L.H.Ü.
1911.	Helme kihelkonna kool	"	100,--	Helme LHÜ.
"	Kantremaa kool	"	35,--	Vilj.LHÜ.
"	Simititsa kool	"	100,--	Simititsa LHÜ.
"	H.Treffneri kooli Abiand.S"		50,--	Tartu ELHÜ.
"	E.Tütarl.koolim.ehitus	"	1200,--	"--
"	" kool	"	1075,--	"--
1912.	H.Treffneri kooli Abiand.S"		50,--	"--
"	Ambla kooli Selts	"	37,61	Ambla E.Ü.
"	Talli Vallakool	"	5,--	Talli LHÜ.
"	Vana-Kariste Põllutöökool	"	25,--	"--
1913.	Helme Kihelkonna kool	"	25,--	Helme LHÜ.
"	Võru Ev.Lut.usu kiriku k.	"	10,--	Võru "Põllumees".
"	Käo Põllutöökool	"	100,--	Vilj.Kaub.O/k.

1913.	H.Treffneri kooli Abiand.S.	Rbl.	50,--	Tartu ELHÜ.
1914.	Võru Ev.Lut.usu kirikukool	"	15,--	Võru "Põllumees"
"	Aleksandri Põllutöökool	"	50,--	Helme LHÜ.
"	Kõo Põllutöökool	"	100,--	Vilj.Kaub.o/ü.
"	Kantremaa Minist. kool	"	20,--	Vilj.LHÜ.
1915.	Võru Ev.Lut.usu Kirikukool	"	150,--	Võru LHÜ.
"	Simititsa kool	"	10,--	Simititsa LHÜ.
"	Tallinna EPS Põllutöök.asut.	"	100,-	Tall.E.MÜ.
"	Põllutöökooli abiraha	"	171,--	Vändra LHÜ.
"	Kõo Põllutöökool	"	700,--	Vilj.Kaub.O/u.
"	Tartu Kommertsikool	"	300,--	Tartu ELHÜ.
1916.	Tõrva Kõrgemalgkool	"	100,--	Helme LHÜ.
"	Rakvere Pühapäeva Kool	"	25,--	Rakvere LHÜ.
"	Tallinna EPS kool	"	1500,--	Tallinna EMÜ
"	Kõo Põllutöökool	"	1000,--	Vilj.Kaub.O/u.
1917.	Tall. EPS. kool	"	2000,--	Tall.EMÜ.
"	Kõo Põllutöökool	"	1500,--	Vilj.Kaub.o/u.

Haridusseltsi toetusi:

1908.	Viljandi Harid. Selts	Rbl.	197,--	Vilj.V.Kr.Üh.
"	" " " "	"	75,--	"-
"	Eestimaa Rahvaharid.Selts	"	100,--	Tall.V.Kr.Üh.
1909.	Peterburgi H.S.korjandus"	"	10,--	Tartu ELHÜ.

1909.	Riia H.S. korjandus	Rbl.	10,--	Tartu LHÜ.
"	Kadrina H.S.	"	43,60	"-
"	Viljandi H.S.	"	200,--	Vilj.V.Kr.Ü.
"	Tallinna E.Rahvahar.S.	"	200,--	Tall.V.Kr.Ü.
"	Keila Rahvaharid. Selts	"	25,--	"-
1910.	Pilistvere H. S.	"	50,--	Pil. M.Üh.
"	Helme - Tõrva H. S.	"	137,12	Helme LHÜ.
"	Hiumaa E. Rahvaharid. Selts	"	120,--	Kärdla K.Üh.
"	Nuustaku Kooliselts	"	37,73	Nuustaku LHÜ.
"	Vändra Rahvaharid. Selts	"	26,20	Vändra LHÜ.
"	Viljandi E.Harid. Selts	"	300,--	Vilj.ELHÜ.
"	"-	"	200,--	Vilj.V.Kr.Ü.
1911.	"-	"	100,--	Vilj.LHÜ.
"	Käru Haridus Selts	"	8,51	Türi T.Üh.
"	Kolga Haridus Selts	"	22,--	Kolga Kalam.Ü.
"	" " " kirjand.	"	15,--	"-
"	Peterburgi ENS.	"	50,--	Tartu ELHÜ.
1912.	Haapsalu H. S.	"	4,--	Haapsalu T.Ü.
"	Viljandi Haridus Selts	"	100,--	Vilj.LHÜ.
"	Kutseharidus Selts Tartus	"	100,--	Tartu ELHÜ.
"	Eesti Ev.Noorsoo-Selts	"	30,98	"-

1912.	Nuustaku Kooli Selts	Rbl.	573,98	Nuustaku LHÜ.
1913.	Helme-Tõrva Har. Selts	"	75,--	Helme LHÜ.
"	Eesti Ev. Nooresoo S.	"	25,--	Tartu ELHÜ.
"	Rahvakooliõpetajate Ab.S.	"	50,--	--"
1914.	Kutsehariduse Selts Tartus	"	400,--	--"
"	Kaub. Harid. Ed. S.	"	250,--	--"
"	Viljandi E. HS.	"	300,--	Vilj.ELHÜ.
"	--"	"	100,--	Vilj.Kaub.o/u.
"	Helme - Tõrva H.S.	"	25,--	Helme LHÜ.
"	Võrumaa Rahvahar. S.	"	15,--	Võru "Põllumees".
1915.	--"	"	150,--	Võru ELHÜ.
"	Kutsehariduse S. Tartus	"	100,--	Tartu ELÜH.
"	Viljandi H. S.	"	300,--	Vilj.Kaub.o/u.
"	Rakvere EHS.	"	200,--	Rakv.V.Kr.Üh.
"	Viljandi Harid. Selts	"	350,--	Vilj.LHÜ.
"	Eestima Rahvah. Selts	"	100,--	Tall. ELHÜ.
1916.	--"	"	200,--	Tall. EMÜ.
"	Viljandi Harid. Selts	"	250,--	Vilj.V.Kr.Üh.
"	--"	"	500,--	Vilj.Kaub.o/u.
"	Viljandi "Koit"	"	250,--	Vilj.V.Kr.Üh.
"	Helme - Tõrva Hard. Selts	"	100,--	Helme LHÜ.
"	Rakvere E. Harid. Selts	"	900,--	Rakvere LHÜ.

1916. Kauband. Harid. Ed. Selts Rbl. 100,-- Tartu ELHÜ.

1917. Kutseharid. Selts Tartus " 300,-- "-

" Eesti Rahvaülikool " 500,-- Eesti T.Ü.L.
Toetuse summa S. Tütarlaste gümnaasiumi

Kujukama ja suurima näite annab ühistegeliste asutuste otsestest ja kaudsetest toetustest meie suur ja nägus haridustempel Tartus, eelpool mainitud Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlaste gümnaasiumi hoone. Oli ju eelpool mainitud tütarlaste gümnaasium teerajajaks eestimeelse naise kaudu rahvusluse vaimu süvendamiseks kodudes. Milliste raskustega tuli võidelda ^{el} sulle õilsa idee realiseerimiseks, selle kohta leiame siit ja sealt ajakirjandusest sõnavõtte. Avalikabi, nii riigilt kui kogukonnalt oli sellise koolimaja ehituseks keelatud.

Alul toetavad ühistegelised asutused kaunis ohtralt, neli aastat järgimööda kõigub summa kuni 4000 rubla piires, kuid pärast 1915. aastat muutub olukord väga raskeks ja seda just peamiselt kaudse toetuse osas, nimelt koolimajale antud laenu suhtes. Selleks kutsuti kokku laenuasutuste tegelaste nõupidamine, kus kõne alla tuli kultuursete asutuste ülalpidamise küsimus. Samal koosolekul tekitas pikemaid vaidlusi just Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi koolimaja ehitamiseks antud laenude küsimus. Ajakirjanduses

mõisteti ränka kohut, et sõjaajal sellisele ettevõttele ikka uut laenu juurde antakse, kuid ehituse pooleli olles polnud midagi parata, sest ehituse algades ei teatud arvestada järgnevat sõda. Nõupidamisel leiti, et alatud töö tuleb lõpule viia, olgugi et vastuväitjad hukka mõistsid laenu-nõudvate uute asutuste loomise sellisel raskel ajal, kuna kogu jõud tuleks koguda juba olemasolevate asutuste ülalpidamiseks. Pikemate mõttevahetuste tulemusena otsustati koolimaja ehitus lõpule viia. ^{x)}

Alljärgnevast statistilisest tabelist nähtub see suur otsene aineiline toetus, mida osutasid ühistegelised asutused meie haridushoone rajamisel.

Eesti Noorsoo Kasvatus Seltsi toetusi:

1907.	Rbl. 150,--	Rakvere LHÜ-lt.
1909.	" 300,--	Tartu Vast.Kr.Ü-lt.
"	" 200,--	Tartu ELHÜ-lt.
1910.	" 1200,--	Tartu ELHÜ-lt.
"	" 5,--	Laiuse LHÜ-lt.
"	" 423,91	Tartu Vast.Kr.Ü-lt.
1911.	" 25,--	Halliste LHÜ-lt.
"	" 100,--	Tartu ELHÜ-lt.
1912.	" 4000,--	"-

x) Ühistegevusleht - 1915, Nr. 5. lhk. 132/33.

1913.		Rbl. 2858,15	Tartu ELHÜ-lt.
1914.		" 3500,--	"--
1915.		" 1750,--	"--
1916.		" 500,--	"--
"		" 50,--	Helme ELHÜ.
1917.		" 350,--	Tartu ELHÜ.
1910.	Ambula osakond	" 30,--	Lehtse LHÜ.
"	Tapa osakond	" 15,--	"--
"	Valga osakond	" 208,90	Valga LHÜ.
"	Võru osakond	" 17,34	Võru LHÜ.
1911.	Simuna osakond	" 1006,--	Simuna LHÜ.
1912.	Ambula osakond	" 10,--	Lehtse LHÜ.
"	Tapa osakond	" 10,--	"--

Et laenuasutustel ka päris lihtne polnud laenu anda igale soovijale, selles veendume lug^{de}es ringkirja, mis keelab Tallinnamaal laenuandmise hariduslistele- ja mõne- dele teistele sellistele seltsidele. Ringkirjas kirjutab kõrgem instants ette, et liikmeks võib vastu võtta vaid majanduslikke sihte taotlevaid seltse, mitte aga hariduse- kirjanduse-, karskuse-, muusika ja tuletõrje seltse. Nii- sugustele seltsidele antud laen tuleb koguni üles öelda, Olukorda, millisesse sarnased liikmed- seltsid sattusid,

püüab selgitada J. Tõnisson pikemas sõnavõtus "Ühistegevuslehes". Enamik rahva- ja koolimaju on ühispankadest saadud laenukapitaliga püstitatud. Kujunenud olukord tahab aktiivseid ja ettevõtlikke algatajaid sihtide taotlemisel niivõrt raskelt, et need ületamatuks osutuvad ja kiratsemisi põhjustavad. x)

Sama saatus ähvardas 1915. aastal üldkultuurilisi asutusi, millised peaaegu enamikus laenuasutuste rahadega ülesehitati. Sest sõja jätkudes hoiusummad laenuasutustes vähenesid ja uute summade juurevool jäi seisma. Hoiusummade väljamaksmise põhjusel pidasid laenuasutuste tegelased nõu, kas kultuurilistelt ettevõtetelt laene mitte sisse nõuda.

Kuid olukorda kaaludes leiti, et see "murraks nende kaela", kui laenuasutused seda järsku teeks. xx) See oli suur vastutulelikkus ühistegeliste laenuandjate poolt kultuur - ettevõtetele ja päästis nii mõnegi asutuse saatuse, võimaldades juba alatud tööd lõpetada.

Olgugi, et olukord aina raskenes, püüdsid ühistegelised asutused aasta puhtastkasust kultuurasutusi siiski toetada.

---

x) "Ühistegevusleht", 1912, Nr. 3 - 4., lhk. 33/34.
xx) "Ühistegevusleht" - 1915, nr. 5. lhk. 132/133.

Nende toetusteta oleks hävinenud tehtud töö ja kultuuritöstmise oleks pidanud alla jääma sõjavankrile.

Näiteks tegi Rakvere Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse aasta peakoosolek väga eeskujulikke otsuseid, mille järele ühisuse liikmed end suure häälteenamusega dividendist lahti ütlesid ja selle summa kultuuriliste asutuste toetamiseks määrasid.

Selline kõrge ja peaaegu üksmeelne otsus näitab, et need mehed saavad õieti aru ajanõuetest ja seisavad kõrgemal oma väikesest isiklisest kasu tagaajamisihast, selliste peale võib rahvas uhke olla, jääb vaid soovida, et selline õilne otsus leiaks ka teistes meie rahaasutustes vastukaja. ^{x)} Võrreldes seda ja üht eelmist näidet dividendihist, veendume küll määratu suures vahes, mis võib ühe ja sama asja kohta otsuse langetamisel tekkida. Ühel seisab südamele vaimu-kosutavad üritused, kuna teised hoolivad vaid sellistest ettevõttest, kus kaalul on vaid kõlisev metall. Kui selline ainelist kasu taotlev selts variseb, siis on ohkamist rohkem, kui ehk asi väärrib, - kuna mõne kultuurse ettevõtte likvideerimisse üpris külmalt suhtutakse. Sõjaajal kujunes olukord eriti raskeks just sõjaseaduse kehtima hakkamisega, milline kitsendas tunduvalt

---

x) "Ühistegevusleht", 1915.

igasuguste haridus- ja kunstiliste ettevõtete läbiviimist.

Eelpool toodust veendume, milliste takistustega tuli ühistegelistel laenuandjail võidelda, toetades meie kultuuri edasiviivaid ettevõtteid.

Teetusi, Vanemuine, Jole

Seni käsitasime peamiselt neid toetusi, mille sihiks oli haridust toetada. Kuid mida laiemale haridus valgus, seda mõistetavamaks muutus asiolu, et tuli kord-korrast rohkem tähelepanu pöörata ka juba olemasolevaile kunstilistele ettevõtetele. Viimased tegutsesid küll juba ammu, kuid nende harrastused olid kaunis ühekülgsed ja piiratud, tegeledes vaid meie teatrikunstiga. Ulatub ju esimene Eesti seltsi asutamine päris ärkamisaja algusesse, kus V. Jannsen teostas oma kavatsuse, asutades Eestirahva vabastuse mälestuseks Eesti lauluseltsi, nimetades teda müüdlise laulujumala nimega „Vanemuine.“ See oli ainuke koht üheksateistkümnenda sajandi lõpu aastakümneil, kus Eesti seltskond võis koguneda ja pidada oma suuremaid ja tähtsamaid koosolekuid, koondades enese ümber noori, aktiivseid haritlasi ja muutudes nagu rahvusliku võitluse keskuseks, peastaabiks.

Lugedes „Vanemuise“ heitlusi ja võitlusi möödunud sajandist kuni uue maja omandamiseni, veendume päris ingli-

kannatuses, mida Seltsi juhtivad jõud võõra võimu surve ja tagakiusamiste tõttu omasid. "Vanemuine" oli Aleksander III valitsuse ajal vaevalt oma 25. a. juubeli aastasse jõudnud, kui seltsile kohalikkude ametivõimude kaudu aegajalt tunda anti ta olemasolu sallimatust, eriti viimaste aastate arenemise kartusel, kuna rahva omapärase elu kujunemise pääle võidi juba edenemise suunas mõju avaldada." x)

Veel kujukam näide on tervelt neli ja pool aastat vältav põhikirja kinnitamise protseduur. Nii saame umbkaudsegi ettekujutuse nendest tohutu suurtest takistustest, millistega pidi võitlema tolleaegne avalik tegelane, kus kõige pisemad kultuurilised püüded valjumate abinõudega maha suruti ja kogu rahvuskultuuriline tegevus võis ainult võõra ülemvõimu surve all vaid hingitseda, sest keelatud oli isegi näidendite ettekandmine, rääkimata veel igasuguseist muist kitsendusest. Kui vabalt ei lubatud isegi omal teotseda, kuidas võis siis veel loota ainelist abi kusagilt kõrgemalt, võimukandjate poolt.

Nii seisti hiiglaehituse teoksil olles suure ja põletava rahaküsimuse raskuse ees. Riigivalitsuse esitajad vaevalt talusid, et tõusis eesti rahvuslik lavakunst, rääkimata siis veel mingisugusest sammust abistamise poo-

---

x) K.E.Sööt "Vanemuine" 1865 - 1925. lhk. 22.

le. Sellistel rasketel vööra ikke aegadel tuli astuda appi Eesti oma asutustel, millised olid juba käesoleva sajandi algaastail veidi omale jalad alla saanud ja eriti soojalt suhtusid meie tõusva rahvusliku kultuuri arendamisesse ja toetamisesse. "Nii sagedasti kui ka "Vanemuise" selts oma ehituse vältusel pööris kohaliku Eesti Laenu- ja hoiuühisuse, Krediitühisuse ja Hüpotegi Seltsi poole, kus viimases vaheajal eestlased oma enamuses olid võimule pääsenud, leidis ta ikka lahkelt toetust. Ilma nende ühisuste abita ei oleks "Vanemuine" oma seltsimaja ehitust mitte suutnud lõpule viia. Vähemates summates saadi laenu isegi Pärnu Eesti laenu- ja hoiuühisusest. Iseäranis kõrgeks tuleb hinnata seda seltskonna üllast meeleolu, mis "Vanemuise" teatri - ja kontserdimaja ehituse ajal ilmsiks tuli" x)

Kui siis lõpeks tuli päev, mil teostus "Vanemuise" uue teatri- ja kontserdimaja pidulik avamine 12. aug. aastal 1906., siis võime täie uhkuse ja rõõmuga kaasa elada neile aktiivseile ja ennastsalgavaile juhtide tunnetele, millised valdasid nende meeli, seistes kõrva täiskiilutud saalis, rikkad ja vaesed, toredates ülikondades ja liht töömehe mundris - aga kõigil üks rõõm ja tundmine

x) K. S. Sööt, "Vanemuine" 1865 - 1925, lhk. 54.

südames: meie astume suure sammu oma Eesti rahva edenemise ajaloos. Kui Dr. J. Hurt manitses ühele meelele ja armastusele, mis rahva tugevaks teeb ja käsikis alalhoida oma rahva kallimat vara, tema keelt, ausaid kombeid ja iseloomu, siis pidi küll tunduma kõik nii pühalikuna ja kergena, nagu polekski olnud selle kõige saavutamiseга määratud muresid. x) Sobib haruldaselt ütetus, mille lausus meie maalikunstnik Hans Laipmann, nähes esmakordselt meie "Vanemuise" uut maja valgustatud akende tulesäral: "Just kui mäe põuest kerkinud nõialoss." xx)

Neid mõtteid, millised said aluseks sellele suurele kunstitemplile, annab avamispidul "Vanemuise" ehitustöökonna esimees Jaan Tõnisson võimsalt ja kaasakiskuvalt edasi. "Rahva üksikud püüded tulevad ühendada, neile kõrged sihid ja paleused anda; siis tõstab töö ja kõrged ülesanded meid endid kõrgemale, nii et meie terve rahvas selle kuju saab, mille sümboliks see maja on: igal pool valitseb mitmekesisus, igal sambal ja kivil on oma ülesanne, aga ometi on tundmine, et kõik üksikud osad ja jaod ühe üleüldise mõtte ja kokkukõla teenistuses on. Nii valitsegu ka meie rahva seas mitmekesisus. Igaüks tõmmaku oma

x) "Vanemuine", 1865 - 1925, lhk. 56.

xx) " " 1865 - 1925, lhk. 54.

ülesande kallal, aga kõikidel seisku üks eesmärk silmas. Ja see eesmärk on meie rahva edu ja õitsemine, mis meil alati kui lõpusiht silmas peab olema." x)

Neist mõtteist näeme, mida suudame ühiselt, toimides ühes suunas ja meeles, suudame läbi suurte raskuste ehitada sellise massiivse hoone, kandes kivi kivi peale, kuni sai valmis kodukolle Eesti kunstile, kust said alguse ja idee teised samatendentsilised. "Vanemuise" kunstihoone avamispühul võttis sõna ka Soome ajakirjandus, kus peale muu kriipsutatakse alla, et pääasjalikult Jaan Tõnissoni raudne tahtevõim oleval "Vanemuise" maast välja kiskunud.^{xx)}

Piltlikult on see väga kaunilt öeldud, ja tegelikult on ütelusel tagatiseks tehtud töö, vaev ja aktiivne eestvedamine, suurte hulkade kaasakiskumine, usu süvendamine meie rahva võimetusse, tõulisse visadusse, rahvuslikku iseteadvusesse ja rahvuskultuuri tähtsusesse, millist suudame arendada vaid toimides ühiselt, kasutades juba olemasolevaid majanduslikke varasid, rakendades neid õieti kultuuri teenistusse. See kõik on nii teostunud ja põhjuse leiame just lõppematus ja raudses tahtevõimuses ja selle õigesuunalises ja aktiivses rakendamises, mida tegi Jaan

x) J. Tõnissoni kõnest Jürgensteini lühendus "Vanemuine" 1865 - 1925, lhk. 56.

xx) "Vanemuine" 1865 - 1925, lhk. 57.

Tõnisson, kiskudes kaasa oma ülevoolava energiaga ja sütitatavate kõnedega palju kaasaegseid. Sel moel suudeti ka nii raskes miljöös nii suurt saavutada.

Järgnevad kuivad arvud annavad osalisegi pildi sellest suurest toetusest mida osutasid ühistegelised ettevõtted meie kunstihoonete ehitamisel. Näeme, kui laiali oli kandunud idee, üle maa leiab ta vastukaja, selle tulemusena veerevad kokku veeringud ja nende abil kerkib kivi kivile ja valmib Eesti kunsti kodukolle, kus leiab teostamist ja arendamist Eesti rahvuslik lavakunst ja muusika, kõrvalharudena veel kursused hariduse ja teaduse täiendamiseks. Ilma nende summade tegeliku saamiseta poleks meil neid suuri ja massiivseid maju, millistes püütakse jõuda täiel lennul kunstiliste kõrguste poole ja saavutada oma võimetes suurimat ja pakkuda parimat, viljeldes näitekunsti ja muusikat. „Vanemuisega“ algas tegutsemist eesti esimene kutseline teater ja arendades ulatuslikumalt instrumentaalmuusikat, asutati ka esimene eesti kutseline sümfooniaorkester.

„Vanemuisele määratud toetusrahad:

1905. Majaehituseks	Rbl. 618,--	Tartu E.M.Üh.
1906. Seltsile	" 50,--	"--

1907. Suvekursustele	Rbl. 150,--	Tartu E.M.Üh.
" Toetus	" 300,--	Tartu V.Kr.Ü.
1908. Suvekursustele	" 150,--	Tartu E.M.Üh.
1909. Näitemängu, muusika edend.	" 500,--	"--
1909. Toetus	" 300,--	Tartu V.Kr.Üh.
1910. Kahtlastest laenudest ja % tagasisaadav	" 1703,52	Tartu E.M.Üh.
1910. Teatri heaks	" 750,--	"--
1911. Suvemuusika toetus	" 100,--	Tartu ELHÜ.
1912. Teatri heaks	" 4000,--	"--
1913. Seltsile	" 2858,16	"--
1914. "	" 3500,--	"--
1915. "	" 800,--	"--
1916. "	" 500,--	"--
1917. "	Mrk. 3000,--	"--
" "	" 350,--	"--

Nii kajastuvad „Vanemuise“ arenemisloos kõik need etapid, mille kaudu on sammunud meie rahvuskultuuriline arenemine kuni täieliku iseseisvuse saavutamiseni.

„Vanemuise“ eeskujule järgnes Tallinna seltskond, võttes üle „Estonia“ seltsi kadaklikelt klubimeestelt, kes kaardi- ja biljardimänguga tegid „kultuuri.“ Et

rahva majanduslik jõukus oli tunduvalt paranenud, tiivustas see ka võitlusse astumist rahvusliku vaimujõukusega. Taheti ehitada samuti oma kunstitempel, teda oma kunstiga ja vaimuga sisustada. Kaaluti kaua seisukorda, ikka ilmus vahele takistavaid asiolusid, kuni "Vanemuise" uue teatrimaja valmimine andis otsustava tõuke Tallinna eesti teatri sünniks.

Need sisemised jõud, mis tiivustasid Tartu seltskonda rabelema raskuste all, ehitades omale "Vanemuinet", panid aluse Tallinnagi "Estonia" teatrimaja ehitamisele ja aine-
liste varade kokkuvoolule.

Uue teatrimaja ehitamiseks moodustatud osaühisus ei suutnud suure hoone ehitamiseks vajalikku kapitali kuidagi kokku saada, kuigi tegi selleks elavat kihutustööd. "Rahva ohvrimeelsus" ja ettevõtte suurest rahvuslikust tähtsusest arusaamine," millele nii väga loodeti, tõid osatähtede müügi näol kokku vaid 125.000 rbl., kuna hoone ehitamine ja sisseseadmine läks tõelikult maksma tervelt 811.416 rbl. Puuduv summa tuli laenata, ja peamiseks laenajaks oli -
A. Uibopuu poolt juhitud Tallinna Krediitühisus. Viimase ümber koondunud eesti seltskonnal A. Uibopuuga, kui panga tegeliku juhiga ja vastutusekandjaga eesotsas jätkus kauget

ettenägelikkust ja ka omast kohast suurt julgust (mida põhjustas kindel usk eesti asjasse!) paigutada panga vaba raha sellase rahvuskultuuriliselt ülitähtsa, kuid aineliselt nõrga ettevõtte sisse, nagu seda oli tolleaegsetes oludes otse uskumatult suure kunstitempli ehitamine.

Võib julgesti öelda, et ilma A. Uibopuust juhitud Krediidühisuse abita poleks "Estonia" ilmaski suutnud ehitada korralikku teatrimalja, vähemalt mitte niisugust, nagu seda on praegune monumentaalne hoone." x)

Selline hiilgaehitus püstitatud läbi suurte raskuste annab meile veel kord tunnistuse eestlase elujõust, tõulisest visadusest ja rahvuskultuurilisest taotlusist. Esimene külv oli õnnelikku vilja kannud, nüüd võis "Estonia" alata uut külvi - kunstilis - kultuurilist külvi Eesti riigihoone sisustamiseks ja kaunistamiseks. xx)

"Vanemuise" eeskujul hakati ka "Estonias" muusikat harrastama, toimepannes nii rahva - kui ka sümfooniakontserte, kuna kutseteater asutati samal aastal mil Tartus.

Järgnevaist ridadest näeme, et peale Krediidühisuse vastutulelikkuse on "Estonia" teatrimalja ehitust teatatud ühistegeliste asutuste poolt lähemast ja kaugemast Tallin-

x) Anton Kasemets "Estonia" teater, 1906 - 1931, lhk. 7.

xx) Jaan Kärner "Estonia" kuuskümmend aastat, lhk. 64.

na ümbrusest osatähtede omandamisega.

Tartu ühistegelise laenuasutuse huvi ja toekat abi kunstihoonete püstitamisel näitab asiolu, et Tartu E. Laenu ja Hoiu Ühisus pole keelanud abi mitte ainult oma linna kultuurasutuste püstitamisel, vaid teeb seda üle riigi nii Tallinna „Estoniale“, Pärnu „Endlale“, jne. „Ja need kultuurisambad, millele võrdseid me iseseisva riikluse ajal pole veel luua suutnud, on püstitatud vööra ikke raskematel aegadel rahva ühistegevuse ning ühistegeliste raha asutuste, eestkätt just Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse ohtratel rahalistel toetustel.“ X)

Tallinna teatri ja rahvamaja „Estonia“ toetus-
rahad ja Pärnu „Endla“ toetus.

1908.	Tallinna Eesti Teatrimaja ülalp.	Rbl.	195,10	T.V.K.Ü.
1909.	„ „ „ ehituseks	„	625,--	„-
1910.	Pärnu „Endla“ majaehituseks	„	83,74	Tartu LHÜ
1910.	„ - „ -	„	100,--	„-
1910.	Osatähtede omandamiseks	„	27,--	Kuusalu Kaub.t. Üh. „Töö“.
1910.	„ „	„	28,--	Lehtse LHÜ. „Toetaja“

x) Karl Laagus „Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus, 1902-1927, lhk. 92.

1911.	Osatähtede omandamiseks	Rbl. 250,--	Tall.ELHÜ.
1911.	"	" 27,--	Türi Tarv.üh.
1916.	"	" 920,--	Tall.E.Maj.Üh.
1917.	"	" 500,--	ETK

Tartu ja Eesti Kirjanduse Seltsi

Kuni 1907 aastani oli Tartu harituma noorsoo kogumistsentriks "Vanemuine", Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise eesotsas Villem Reimani ja Jaan Tõnissoniga saame uue kultuurikandja. Sellise rahvusliku suurettevõtte mõttealgatus pärines juba C.R. Jakobsonist ja teostati 1872 aastal Eesti Kirjameeste Seltsi nime all. Mainitud Seltsil on väga suured teened eesti haridustöö alal oma hulga referaatkoosolekute ja kõnede näol, milliseid levitati seltsi aastaraamatute kaudu laiematesse hulkadesse. Rohket tähelepanu pühendas selts eesti kirjakeele arendamisele, andes välja oma toimetuste sarjas hulk populaar-teaduslikku kirjatöid, eriti rohkesti õpperaamatuid.

"Tagajärjekalt arenes ka seltsi kaudu õhutatud eesti vana-
vara korjamine, mis pani aluse hiljemini ilmakuulsaks
saanud J. Hurda rahvaluulekogudele." x)

Eelpool mainitud seltsi tööd jätkama asus hiljem
Eesti Kirjanduse Selts, edendades ja levitades rahvuslik-
ke teadusi ja rahvuslikku kultuuri. Seltsi põhikirja jä-

x) Hans Kruus, "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal" II lhk.61.

rele on tema eesmärgiks „kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamine, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks tegemine.” Põhikirjas taotletud eesmärgi on selts täiel määral saavutanud.

Käesoleva sajandi kestel on Eesti Kirjanduse Selts olnud keskuseks eesti kultuurielus. Ta on edendanud suurel määral kirjanduse uurimist, meie algupärasest loomingut ja soetanud suures väärtuses tõlkekirjandust. „Eesti õigekeelsuse sõnaraamatu” ilmumisega on ta eesti kirja- keele korraldamisel suure töö teinud. Peale selle on seltsil suured teened ajaloo, kodu-uurimise, rahvaluule ja rahvahariduse alal, uurides, korraldades ja kirjastades ajaloolisi ja rahvaluulelisi uurimisi. Ta on pööranud kogu meie kodumaa tähelepanu enesele. Kui lugeda aastaraamatuist Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nimistut, siis tuleb imestada vaid tema ulatust, millistesse kodumaa nurkadesse ta on tee leidnud, kujunedes täiesti rahvalikuks seltsiks ülemaalse liigekonnaga. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel ilmub algusest peale kirjanduslik ja humanitaarteaduslik kuukiri „Eesti Kirjandus”, mille sisu moodustub huvialadest, millistega tegeleb selts.

Silmitsedes Eesti Kirjanduse Seltsi aasta aruannete sissetulekute osas kingituste ja toetuste summasid, veendume, kui laialdaselt ja soojalt on suhtunud meie kultuurikeskuse ainelisse toetamisse, seda peamiselt jälle meie ühistegeliste asutuste poolt. Seltsi algaastail domineerivad rahaliste toetuste osas üksik-isikud, aga juba aasta paar hiljem asetuvad sinna ühistegeliste ettevõtete nimed, milliste arv aasta-aastalt kasvab. Nõnda kui seltsi liikmed laiali ja kaugel olid seltsi asukohast, asuvad ka toetajad ühistegelised ettevõtted.

Võime rahuldustundega märkida, et peamiselt ühistegevuse rohkel toetusel on Eesti Kirjanduse Selts kõrge taseme saavutanud oma põhjanevas töös.

Järgnev nimistu ja arvud kinnitavad ühistegevuse toetust eesti kultuurikeskusele.

Toetused Eesti Kirjanduse Seltsile:

1911. Tartu Laenu- ja Hoiu Ühisus	Rbl. 200,--
Tartu Vastast. Kred. Ühisus	" 50,--
Puhja Laenu ja Hoiu Ühisus	" 10,--
Pärnu Vastast. Kred. Ühisus	" 25,--
Tartu Maj. Ühisus	" 25,--

1911. Põltsamaa Vast. Kr. Ühisus	Rbl.	10,--
Viljandi Vast. Kr. Ühisus	"	25,--
Viljandi Laenu ja Hoiu Ühisus	"	10,--
1912. Tartu Eesti Laenu- ja Hoiu Üh.	"	200,--
Võru	"	50,--
Pärnu	"	25,--
Türi	"	25,--
Viljandi	"	25,--
Simuna	"	20,--
Väike-Maarja	"	10,--
Puhja	"	10,--
Valga "Säde"	"	10,--
Paide	"	10,--
Antsla	"	5,--
Vaivara	"	5,--
Laiuse	"	5,--
Tartu Kr. Ühisus	"	150,--
Pärnu " "	"	50,--
Viljandi Kr. Ühisus	"	50,--
Nuustaku " "	"	25,--
Põltsamaa " "	"	10,--
Rakvere " "	"	5,--

1912. Väike-Maarja Kaub. T. Ü.	Rbl.	10,--
Türi Kaub. T. Üh.	"	10,--
Antsla " " "	"	5,--
Räpina Ühiskaupl.	"	5,--
" Eesti Kirjandusele"		
" Nuustaku L. ja H. Üh.	"	25,--
1913. Tartu Maj. Ühis.	"	50,--
Tartu Kolonial. kaupl. Üh.	"	20,--
Tartu Laenu- ja Hoiu Ühisus	"	150,--
Võru --"	"	40,--
Viljandi --"	"	40,--
Türi --"	"	25,--
Pärnu --"	"	25,--
Simuna --"	"	20,--
Kodavere --"	"	11,33
Räpina --"	"	10,--
Puhja --"	"	10,--
Hageri --"	"	10,--
Väike-Maarja--"	"	10,--
Aidu --"	"	5,--
Kõpu --"	"	5,--
Karula --"	"	5,--

1913. Kadrina Laenu- ja Hoiu Ühisus	Rbl.	5,--
Tartu Vast. Kr. Ühisus	"	100,--
Viljandi " " "	"	50,--
Pärnu " " "	"	50,--
Valga " " "	"	25,--
Peterburi " " "	"	25,--
Põltsamaa " " "	"	20,--
1914. Tartu I. Vast. Kr. Ühisus	"	50,--
Tallinna --"	"	100,--
Viljandi --"	"	75,--
Pärnu --"	"	50,--
Põltsamaa --"	"	25,--
Kadrina Laenu- ja Hoiu Ühisus	"	5,--
Laiuse --"	"	10,--
Lehtse --"	"	5,--
Järva-Jaani --"	"	10,--
Räpina --"	"	5,--
Antsla --"	"	10,--
Simuna --"	"	25,--
Mõisaküla --"	"	5,--
Tartu I --"	"	150,--
Võru --"	"	50,--

1914. Jõhvi Laenu- ja Hoiu Ühisus	Rbl.	10,--
Pärnu --	"	25,--
Sangaste --	"	25,--
Väike-Maarja--	"	10,--
Joala é--	"	20,75
Udeva --	"	5,--
Tartu II --	"	25,--
Keila --	"	30,--
Türi --	"	15,--
Puhja --	"	10,--
Antsa Kaubat. Ühisus	"	5,--
Väike-Maarja Kaubat. Ühisus	"	10,--
Türi " "	"	20,--
1915. Tartu Kr. Ühisus	"	100,--
Pärnu " "	"	30,--
Tartu I Laenu- ja Hoiu Ühisus	"	100,--
Võru --	"	30,--
Rakvere --	"	25,--
Järva-Jaani --	"	10,--
Laiuse --	"	10,--
Aidu --	"	10,--
Simuna --	"	10,--

1915. Karksi Laenu- ja Hoiu Ühisus	Rbl.	10,--
Pala	"	10,--
Rõngu	"	5,--
Tori	"	5,--
Mõisaküla	"	5,--
Räpina	"	5,--
Väike-Maarja Kaubat. Ühisus	"	20,--
Oru Kaubatarv. Üh. "Kasu"	"	5,--
1916. Tartu Vast. Kr. ühisus	"	100,--
Valga	"	50,--
Viljandi	"	30,37
Pärnu	"	30,--
Põltsamaa	"	25,--
Narva-Joala	"	20,--
Rakvere	"	20,--
Tartu I Laenu- ja Hoiu Ühisus	"	50,--
Pilistvere	"	40,--
Narva-Joala	"	39,04
Tartu II	"	25,--
Pärnu	"	35,--
Valga	"	25,--
Helme	"	25,--

1916. Antsla Laenu- ja Hoiu Ühisus	Rbl.	15,--
Lehtse	"	11,55
Rõngu	"	10,--
Laiuse	"	10,--
Simuna	"	10,--
Kuresaare	"	10,--
Keila	"	10,--
Aidu	"	5,--
Räpina	"	5,--
Ropka	"	3,--
Sindi Kaubat. Ühisus	"	30,--
Väike-Maarja Kaubat. Ühisus	"	10,--
Loksa	"	5,--
Pärnu Majand. Ühisus	"	20,--
Besti Tutvustamise kapitalile		
Tartu E. Maj. Üh.	"	62,10
Vanavara kirjastamise kapital		
Rakvere Kirjastus Ühisus	"	15,--
Kaub. oskusi kandv. kapital		
Peterburi E.Kred.Ühisus	"	25,--
1917. ETK	"	500,--
Rakvere Tärklis-vabrik.Üh.	"	1000,--

1917. Tallinna Põl. Keskseelts Rbl. 500,--

Tartu Eesti L. ja H. Ühisus " 100,--

Toetusi Bergmanni abirahale.

Eesti kirjanduse edendamise ja eesti soost õppiva noorsoo toetamisest on ühistegelised ettevõtted veel Bergmanni abiraha kaudu osavõtnud. Mainitud kapital on asutatud aastal 1903. 500. rublaga ja kasvades umbes kolmekümne aasta jooksul 120.000 kroonile. Bergmanni abiraha kapitalist antakse protsentideta laenu näol toetust edasiõppijaile õige mitmesugustel aladel. Väga paljud meie haritlaskonnast on mainitud kapitali toetusel oma õpingud lõpetanud. Kapitali kogumisest on ühistegelised ettevõtted rohkesti osavõtnud, määrates toetusi nii otsest Bergmanni abirahale, kui ka viimase kaudu mõnele koolile või muule hariduslisele üritusele.

Ühistegeliste ettevõtete osavõtlikku suhtumist rahvaharidusse näitab veel toetuste määramine kohalikkudele kui ka Tartu Rahvaraamatukogule, kui suuremale Seltsile. Nimetatud Seltsi eesmärgiks oli võimaldada laiematele hulkadele raamatute lugemise hõlpsamat kättesaamist. $1\frac{1}{2}$ tuhandelise köitelisest kogust on välja kasvanud praegune umbes 35. tuhandeline Linna Keskraamatukogu.

Bergmanni abirahale toetusi:

1906.	Bergmanni abiraha kaudu "Põllumehe" - abiraha	Rbl. 100,--	Tartu ELHÜ.
1907.	Bergmanni abirahale	" 100,--	Tartu V.Kr.Ü.
1909.	" " kaudu kunstnikele"	150,--	Tartu ELHÜ.
1910.	" "	" 50,--	"-
	" "	" 20,--	Pilistv.M.Ü.
	" "	" 5,--	Laiuse LHÜ.
	" "	" 5,--	Lehtse LHÜ.
			"Toetaja"
1911.	" "	" 5,--	Saarde LHÜ.
	" "	" 50,--	Tartu ELHÜ.
1912.	" "	" 400,--	"-
1913.	" "	" 150,--	"-
1915.	" "	" 10,--	Võru "Posti- mees."
1916.	" " "Põllumehe" abir."	200,--	Tall.E.M.Ü.
	" " juures põllum.ins- truktori ettevalmist.	" 50,--	Võru "Põllum."
1917.	Bergmanni abirahale	Mrk. 500,--	"-
	" "	" 500,--	ETK
	" " kaub. edendam	" 500,--	Tartu EMÜ.
	" "	" 100,--	Tartu ELHÜ.

Kooliõpilastele ja üliõpilastele toetusi:

1904.	Kehvematele õpilastele	Rbl. 250,--	Tartu ELHÜ.
1905.	" "	" 175,--	"-
1906.	Linnakooli ja muude alam.k."	100,--	"-
	Kroonu poislaste gümnn.	" 55,--	"-
	Reaalkooli õpil.	" 60,--	"-
1909.	Algkooli õpil. Abiand.S.Tall"	41,95	Tall.V.Kr.Üh.
1910.	Algkooli vaesem. õpil.	" 300,--	Tartu ELHÜ.
	ENKS õpil. toitmine	" 100,--	"-
	Kehvem.üliõpil. abir.	" 20,--	Türi LHÜ.
	Laiuse õpil. toet.	" 10,--	Laiuse LHÜ.
1911.	Kahele edasiõppijale	" 50,--	Simuna LHÜ.
1912.	ENKS algk. õpil.	" 141,78	Tartu ELHÜ.
	Vaesemate õpil. kassasse	" 5,--	Haapsalu T.Üh. "Ökonoomia."
	Eestimaa kooliõpil. abiand. S.	5,--	Lehtse LHÜ.
1916.	Vaesem. õpil. toet.	" 300,--	Rakv.LHÜ.
	"-	" 200,--	Vilj.V.Kr.Üh.

Toetusi raamatukogudele ja lugemisringidele:

1904.	Kirjanduse soetamiseks	Rbl. 100,--	Tartu ELHÜ.
1908.	Tallin.Ametiühis.lugemisl."	25,--	Tall.Vast.Kr.Üh.
1909.	Avalik. Rahvaraamatukogule"	100,--	Tartu ELHÜ.

1909.	Avalikule Rahvaraamatukogule Rbl.	120,--	Tartu V.Kr.Ü.
	Tallinna Ametüh. lugemisl.	" 50,--	Tall. V.Kr.Ü.
1910.	Laiuse Raamatuk. asut.	" 10,--	Laiuse LHÜ.
	PaidemKarsk.S.Türi o/k.rmtk.	" 11,23	Türi LHÜ.
	Ambla Seltsi rmtk.	" 5,--	Lehtse LHÜ.
	Avalik. Rahvar. Tartus	" 243,45	Tartu ELHÜ.
1911.	Simuna N.KS. raamatuk.asut.	" 200,--	Simuna LHÜ.
	Halliste Noorsoo Üh.Raamatuk.	" 27,78,	Halliste LHÜ.
	Viljandi lugemisring.	" 15,--	Vilj.LHÜ.
	Helme-Tõrva HS Rmtk.	" 50,--	Helme LHÜ.
	Saarde kihelk. Rmtk.	" 55,--	Saarde LHÜ.
1912.	Helme-Tõrva HS. Rmtk.	" 50,--	Helme LHÜ.
	"Edasi" Rmtk.	" 25,--	Nuustaku LHÜ.
	Talli Muusika S. Rmtk.	" 10,--	Talli LHÜ.
	Tartu Rmtk. Selts.	" 150,--	Tartu ELHÜ.
1913.	"-	" 250,--	"-
	"-	" 75,--	Tartu V.Kr.Üh.
1914.	Pala L. ja M. S. Rmtk.	" 55,24	Kodavere LHÜ.
	Ranna Rmtk. S.	" 15,--	"-
	Tartu Raamatukogu Selts.	" 300,--	Tartu ELHÜ.
1915.	"-	" 200,--	"-
	Simititsa Raamatuk. Selts	" 40,--	Simititsa LHÜ.

1915.	Tartu Raamatukogu Selts.	Rbl. 25,--	Tartu V.Kr.Üh.
1916.	"-	" 100,--	Tartu ELHÜ.
1917.	"-	" 285,--	<i>Toetusi Karskusseltsidele,</i>

Kuna kõik loovat kultuuritööd käsitavad alad ühis-
 tegeliste ettevõtete poolt tähelpanu leidsid, ei jäänud
 ka karskusliikumine vaeselapse ossa, olgugi vähemaulatus-
 liselt kui üldine rahvaharidus, kirjandus ja kunst.
 Karskusseltsid arendasid kahekümnenda aastasaja alul
 hoogsalt oma otsese tegevuse kõrval hariduslikku tege-
 vust, iseäranis oma avalikkude kõnedega. ^{X)}

Toetusi Karskusseltsidele:

1909.	Vilj.E. Karsk. S. "Vabadus"	Rbl. 20,--	Vilj.V.Kr.Ü.
1910.	Pilistvere Karsk. Selts	" 15,--	Pil.M.Üh.
	Tõrva Karsk. S. "Üksmeel"	" 11,97	Helme LHÜ.
1911.	Vilj. E.K.S. "Vabadus"	" 25,--	Pil.Maj.Üh.
	Saarde K. S.	" 10,--	Saarde LHÜ.
	"Karskus Söber"	" 50,--	Tartu ELHÜ.
	Halliste K. S.	" 20,--	Halliste LHÜ.
	Simititsa K. S.	" 25,--	Simititsa LHÜ.
1912.	Karkus Söber	" 100,--	Tartu ELHÜ.
1913.	Karskuskesktoimkond	" 250,--	"-
	Ugannia	" 26,72	"-

x) Hans Kruus "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal." II lhk.121.

rahva kunstitooted, rahvariided, ehted, tööriistad, tarbe-
asjad j. m. moodustavad tema kogu. ^{x)}

Väike algus juhuslikest kinkidest tehti juba Eesti Kirjameeste Seltsi poolt, millised hiljem koondati kõik ERM-i.

Suuremat jõupingutust, kui seda oli otsene muuseumi ülesannete teostamine, nõuab abinõude otsimine ainelisteks võimalusteks. Summade puudumisel osutus võimatuks palgata tasulisi tööjõude. Kogu töö tuli teha tasuta vabatahtlike tööjõududega. Oli ju muuseumi kogu tegevuskapital tegevuse alates 193 rbl. "Nõudis suurt optimismi, et paarisaja rublaga asuda muuseumi asutama ja veel nii laialdase kavaga. Rahaküsimus nõuab muuseumitegelastelt alul palju peamurdmist." ^{x)}

Kuna ühistegelised asutused sellistele üritustele kunagi oma toetust ei keela, veendume veel kord selles tõhusas osas, millist edendab ühistegevus eesti rahvuskultuuri arendamises ja rahvapärase kultuuri aineliste mälestusmärkide kogumises ja säilitamises.

„Peale liikmemaksude moodustavad teise tähtsama tuluallika toetused ja kingitused asutustelt ja nende hulgas eriti ühistegelisilt ettevõttele. Viimaseid pommitatakse

---

x) F. Leinbock, "Eesti Rahva Muuseumi" Aastaraamat IX-X
lhk. 8.

a. 1911 alates iga aasta järjekindlalt ringkirjadega, pannes eriti ühispankadele südamele osa puhaskasust ERM-le toetuseks määrata. Pajudele meist saabki see päris traditsiooniks. Kuid ka üksikannetajaid leidub iga aasta sadasid ja lõpuks 1917. a., mil avatakse erikorjandus muuseumimaja heaks, isegi tuhandeid. - Kingituste üldsumma ulatub 1909 - 1910. a. kokku u. 500 rbl-le

A. 1912 on see	-	1674 rbl.
A. 1913 juba	-	2690 rbl ja
A. 1917 rekordarv	-	51,961 rbl.

Nii moodustavad toetused a. 1912 umb. 1/3, 1913 - umb. 1/2 ja aa. 1917 - 18 umb. 3/5 kõigist tuludest.

Toetused kujunevadki maailmasõja lõpuaastail tähtsaks tuluallikaks. - Ainukesed, kes jäid kurdiks kõigile palvetele, olid vene valitsusvõim ja saksa kätes olevad omavalitsusasutused." x)

Muuseumi juhtidel oli väga raske sellistel tingimustel muuseumi ülalpidada. Küll tegi ajakirjandus, mis suutis, avaldades toetajate nimestikke ja kutsudes toetama ja levitama toetamise mõtet, kas otsese toetamise - raha näol, või vanavara korjamisega. Nii loeme "Ühistegevuslehest" üleskutsest ERM poolt: "Jatkub ka nende jaoks,

x) F. Leinbock, "Eesti Rahvama Muuseumi Aastaraamat IX-X, lhk. 16/17.

kes ise mitte vanavara korjamises otsekoheselt ei saa tegevad olla: katsugu nemad võimalikuks teha, et teised korjata saavad, ja et Muuseum korjajaid välja saata võib - hoolitsegu nemad raha kokkutulemise eest, ise annetades, andeid korjates ja teisi, - näit. nüüd, rahaasutusi puhtakasu jagamisele äratades ja vaimustades." x)

Peab ütleva, need üleskutsed ja meeldetuletused leidsid vastukaja ja seda isegi väga suurel määral. Mitte ainult seda, et üle riigi voolas kokku küll suuri, küll vähemaid rahasummasid Eesti Rahva Muuseumi heaks, vaid saadeti isegi eraldi näit. rahvaviiside korjamiseks. Samuti näeme, et kohapealsed ühistegelised ettevõtted toetavad oma kihelkonna koolide juures muuseumi mõtte levikut, annetades pidevalt summasid koolile muuseumi kapi omandamiseks.

Kõige selgemat keelt räägivad arvud. Järgnevad summad annetati aastate jooksul ühistegeliste ettevõtete poolt üle kogu riigi Eesti Rahva Muuseumi heaks.

Toetused Eesti Rahva Muuseumile:

1909. Rahvaviiside korjamiseks	Rbl. 100,--	Tartu ELHÜ.
1910. ERM-le	" 100,--	"-
Dr.Hurda vanavara valits.	" 10,--	Türi LHÜ.
"-	" 5,--	Lehtse LHÜ "Toetaja"

x) "Ühistegevusleht" 1912, 1 - 2.

1910.	Dr.Hurda vanavara valits.	Rbl.	200,--	Tartu	ELHÜ.
	Maja ehituseks	"	25,--	Helme	LHÜ.
	Rahvaviiside korjamiseks	"	5,--	Laiuse	LHÜ.
1911.	ERM-le	"	250,--	Tartu	ELHÜ
	Rahvaviiside korjamiseks	"	25,--	Halliste	LHÜ
	ERM-le	"	25,--	Vilj.	LHÜ
	"	"	20,-	Simuna	LHÜ
	"	"	5,--	Türi Tarvit.	Ü.
	"	"	25,--	Halliste	LHÜ
	Rahvaviiside korjamiseks	"	16,49	Vilj.	LHÜ
1912.	"	"	"	250,--	Tartu ELHÜ
	"	"	"	10,--	Tall. LHÜ
	Maja ehituseks	"	10,--	Nuustaku	LHÜ
1913.	ERM	"	450,--	Tartu	ELHÜ
	Maja ehituseks	"	228,05	Kodavere	Ühisp.
1914.	ERM	"	200,--	Tartu	ELHÜ
	"	"	10,--	Kodavere	LHÜ
1915.	"	"	200,--	Tartu	ELHÜ
	"	"	15,--	Rakvere V.Kr.	Ü.
	Dr. Hurda vanavara valits."	"	15,--	--	--
	"	"	"	50,--	Tartu E.Maj.Ü.
	"	"	"	50,--	Vilj.LHÜ
	Maja ehituseks	"	50,--	Tall.	LHÜ

1915. Maja ehituseks	Rbl. 30,--	Võru LHÜ
" "	" 15,--	Võru "Põllumees".
1916. ERM	" 100,--	Tartu ELHÜ
Dr.Hurda vanavara valits.	200,--	Tall. E.Maj.Üh.
" " " "	50,--	Vilj.V.Kr.Üh.
Maja ehituseks	" 100,--	"--
"	" 100,--	Võru "Põllumees"
"	" 25,--	Rakvere ELHÜ
"	" 25,--	Helme LHÜ
"	" 100,--	Vilj. Põll.S.Kaub.os.
ERM	" 50,--	"--
Rahvaviiside korjam.	" 25,--	Vilj.V.Kr.Üh.
1917. ERM	Mrk.100,--	Tartu ELHÜ
Dr.Hurda vanavara v.	" 500,--	Tall.E.Maj.Üh.
Maja ehituseks	" 1000,--	E.Tarv.Üh.Liit (ETK)
"	" 25,--	Helme LHÜ
ERM Põll.osakonnale	" 200,--	Vilj.Põll.S.Kaub.os.

Vaadeldud olevaid andmeid leiame ühe toetuste ala,

mis sugugi väikseks ei osutu, olles majanduslikuks aluseks tekkivate kultuurüritustele. See on meie majandusjõu kandja, põllumajanduse propageerimine ja süvendamine. Sellest otstarbest pole ühistegelised ettevõtted kunagi loobunud, määrates summasid kas kindlateks otstarveteks

olevatele Põllumeeste seltsidele või andes neid Põllumeeste Kesksekselise käsutusse. Kuigi siin maa ja linn vastollu sattus annetussummade suunamises, näeme et põllumehe toetamine sugugi tagaplaanil polnud.

Toetusé põllunduse edendamiseks:

1904.	Põllutöö edendamiseks	Rbl. 250,--	Tartu ELHÜ
1906.	"Põllutöölehe" toet.	" 150,--	"--
1907.	"--	" 150,--	"--
	"-- ja maanoorte t.	" 650,--	"--
1908.	"--	" 50,--	Tall.V.Kr.Üh.
	Viljandi P.S. auhind.	" 25,--	Vilj.V.K.Ü.
1909.	Vilj.E.P.S. näit.auh.	" 50,--	"--
	"Põllutöölehele"	" 50,--	Tall.V.K.Ü.
	Instrukts. ülalpidam.	" 50,--	Vilj.V.K.Ü.
1910.	"Põllutöölehele" toet.	" 50,--	Pilistv. M.Ü.
	"--	" 25,--	Kambja LHÜ
	"--	" 20,--	" " lugejat.
	"--	" 30,--	Türi LHÜ
	"--	" 25,--	Lehte LHÜ "Toetaja" liikmeile tellitud.
	"--	" 5,--	Kuusalu Kaub.t.Ü.
	"--	" 25,--	Ambla kaub.t.üh.

1910. Pilistvere P.S. Kont.as.asut.	Rbl.25,--	Pil.M.Ü.
Talli P.S. kurs. toet.	" 11,28	Talli LHÜ
H. Laasi põllutöökursus	" 100,--	Tartu LHÜ
"Põllutöölehele"piimat,maap.	"2000,--	"--
Põllutöö kirjandusele	" 25,--	Pil.Maj.Üh.
Kambja P.S.põllutöö kursust.	" 25,08	Kambja LHÜ
Kambja karja kotr.as.	" 20,--	"--
Eestimaa P.S.Kesküh.	" 25,--	Pil.Maj.Üh.
P.S.Keskseltsile	" 15,--	Kuusalu kaub.t.ü.
Kuusalu P.S.näitelava eesriie	" 12,25	"--
" instr. palkam.	" 25,--	Türi LHÜ
Türi P.S. näituse auhind.	" 25,--	"--
E.Põl.S.aiatöö, mesilapid.krs."	25,--	Tartu ELHÜ
Jamburgi P.S.	" 83,81	"--
Karjakasv. instrukt.	" 20,--	Kambja LHÜ
1911. Tallinnamaa P.S.K.S. instr.ül."	100,-	Tartu ELHÜ
Eestimaa P.S. Kesküh.	" 100,--	Tall. LHÜ
"--	" 25,--	Simuna "
"-- instr. palkam.	" 25,--	Türi tarv.üh.
Vilj. Mesilapid. S.	" 10,--	Vilj.LHÜ
"--	" 25,--	Halliste LHÜ
Põllutöö kirjandus	" 50,--	Vilj.LHÜ

1911. Abirahaks	Rbl. 250,--	Tartu ELHÜ
Maaparand.instr.ülalp.	" 2520,--	"--
Põhja Liivimaa P.S.		
Kesktoimkonnale toet.	" 100,--	Tartu E.Maj.Üh.
Helme P.S. kursusteks	" 300,--	Helme LHÜ.
"Põllutööleht"	" 50,--	"--
Põllutöö kirjandus	" 25,--	"--
Põllutöökl.Helme kihelkk"	250,--	"--
"Põllutööleht"	" 6,--	Vana-Kuuste LHÜ
Saarde P.S. kurs. toimep"	25,--	Saarde LHÜ
" " karjaravits.t."	50,--	"--
Maaparand.inst.ülalpidam"	375,--	Tartu ELHÜ
Viljandi P.S.	" 100,--	Vilj.ELHÜ
Simititsa Põl. S.	" 25,--	E.As.Simit.LHÜ
Türi P. S.	" 50,--	Türi Tarv.Üh.
Halliste P.S. auhind.	" 50,--	Halliste LHÜ
" Linatööst.heaks	" 100,--	"--
"Põllutöölehele"	" 25,--	Vilj.LHÜ
--	" 45,--	Simuna LHÜ
--	" 250,--	Tartu LHÜ
--	" 5,--	Saarde LHÜ

1911. Põhja Liivimaa P.S.Kesktoim-			
konnale abirahaks	Rbl.	250,--	Tartu ELHÜ
1912. "-	"	250,--	"
"-	"	20,--	Talli "
"-	"	25,--	Vilj. "
Laiksaare P.S.kurst. toet.	"	15,--	Talli "
Talli P. S.	"	73,58	" "
Vilj. Põl. S.	"	100,--	Vilj. "
"Põllutöölehele"	"	30,--	Helme LHÜ
Põhja Liivimaa P.S.kesktoimk.			
abirahaks	"	160,--	Tartu E.M.Ü.
"-	"	20,--	Nuustaku ELHÜ
"- instrk. ülalp.	"	25,20	Tartu ELHÜ
"- kesktoimk.abir.	"	250,--	"
Põhja Liivimaa P.S.Kesktoimk."		50,--	Vilj.LHÜ
Eestimaa P.S. Kesküh. abirahaks		25,--	Lehtse LHÜ.
"- kirjand.tellim.	"	10,--	"
Maaparand. büroole	"	270,--	Tartu E.M.Ü.
1913. Kodavere Põllum. Seltsile	"	15,21	Kodav.ÜhisP.
Põhja Liivim. P.S. Keskt.abir"		3300,--	Tartu ELHÜ
"-	"	200,--	Tartu E.M.Üh.
"Põllutöölehele" toetuseks	"	250,--	Tartu E.L.H.Ü.

1913.	Helme P. S.	Rbl. 100,--	Helme LHÜ
	"Põllutöölehele" toet.	" 250,--	Tartu E.M.Ü.
	Seemnevilja toimk.	" 100,--	"-
1914.	"-	" 250,--	"-
	Suure Jaani P. S.	" 150,--	Suure-Jaani M.Ü.
	Kodavere P.S.majav.tas."	100,--	Kodavere LHÜ
	" P. S. auhind.	" 30,--	"-
	"Põllutöölehele" toet.	" 250,--	Tartu E.LHÜ
	Helme P.S. näit.auh.	" 50,--	Helme "
	Põhja Liivimaa P.S. keskt.		
	instrukt. ülalp.	" 1800,--	Tartu ELHÜ
	Põhja Liivimaa P.S.Keskt.	200,--	"-
	Vilj. E.P.S.	" 250,--	Vilj.ELHÜ
	"-	" 125,--	Vilj. Kr. Üh.
	"-	" 1048,07	Vilj.P.S.kaub.o/k.
	"- kontr.assist.	" 392,35	Vilj. V.Kr.Üh.
	Seemnevilja toimkonnale"	100,--	Tartu E.Maj.Üh.
1915.	Tartu E.P.S-le	" 200,--	Tartu ELHÜ
	Vilj.E.P.S. toet.	" 250,--	Vilj. V.Kr.Ü.
	"- assist. ülalp.	" 600,--	Vilj.P.S.Kaub.o/k.
	Vilj.E.P.S. toet.	" 1500,--	"-
	Võru LHÜh. agron.pal.	" 25,--	Võru "Põllumees"
	Seemnevilja toimkonnale"	50,--	Tartu E.M.Üj.

1915. Põhja Liivim.P.S.Keskt.toet.Rbl.	50,--	Võru ELHÜ
"Põllutöölehele" toetuseks	" 300,--	Tartu ELHÜ
Tall.E.P.S. põllutöök.asut.	" 100,--	Tall.ELHÜ
Vilj.E.P.S.	" 350,--	Vilj LHÜ
"Talu" abirahaks	" 15,--	Rakvere V.Kr.Üh.
"Põllutöölehele" toetus.	" 300,--	Tartu ELHÜ.
1916. Tall.E.P.S. auhindadeks	" 40,--	T.Üh."Oma"
Põllutöölehele" toetus.	" 200,--	Tartu ELHÜ
Vilj. maakon.agron.	" 200,--	Vilj.V.Kr.Üh.
Vilj.E.P.S.	" 50,--	"-
Põhja L P S Kesктоimk. toet.	" 100,--	Tartu E.Maj.Üh.
Võru LHÜ agr. palkam.	" 100,--	Võru "Põllumees"
"Talu" toetuseks	" 25,--	Rakvere LHÜ.
Rakvere Jakobi P.S.	" 300,--	"-
"Põllutöölehele"	" 50,--	Tartu E.M.Üh.
Seemnevilja toimk.	" 50,--	"-
1917. Viljandi maak.agr.palkam.	" 50,--	Helme LHÜ
Seemnevilja toimk.	" 50,--	Tartu E.M.Ü.
Bestimaa P.S.Kesküh.toet.	Mrk.3000,-	Tall.E.M.Ü.
"-	" 500,--	ETK
Põhja Liivim.P.S.Keskt.inst.p.	500,--	ETK
"-	" 600,--	Tartu E.Maj.Üh.
"-	" 45,--	"-

Tehtud toetusi vaadeldes näeme, kui mitmesugusteks otstarveteks on saadud puhaskasu tarvitatud. Et selle-
ni väljajõuda, tuli ühistegevusliikumise kandvatel jõu-
dudel pingutavat tööd teha. Nii võetakse korduvalt sõ-
na ajakirjanduses, manitsedes ühisuse tegelasi mitte
kaukapolitikat ajama, vaid üldisi sihte silmas pidama,
saadetakse ringkirju ja arvustatakse peetud peakoosole-
kute dividendi jagamist. J. Hünerson oma artiklis
Põllutöölehes nr. 8. 1910 a. nimetab neid, kes ühisu-
ses mitte üldkasusid vaid omakasu tagaajavad „hädalis-
teks.“ Neid on peakoosolekul palju, Peamine hädaline
on kapitalist. See ei nõua ühisuselt muud, kui oma
kapitali kasvatamist. Ajades selga kehva inimese kuue,
paistab siiski selle alt kapitalisti rebase-saba.
Õige ühistegelase suuremaks kohuseks on peakoosolekul
hädaliste näppudele vaadata. Need on alati väljas saa-
gi peal, et meie noort ühistegevust oma võrku püüda.
Kui kõik puhaskasu liikmete vahel ära jagada, kaob
ühistegelise asutuse iseloom, sest mitte kõik ühiste-
gelist asutust kasutavad isikud pole ühisuse liikmed.
Liikmed muutuvad külakurnajate salgaks, kes "ühiste-

gevuse" lipu all vaga näoga oma kaugast täidavad.^{x)} Kui Räpina Kaubatarvitajate Ühisus 1. veebruaril 1909 aastapeakoosolekul otsustab saadud puhtakasust rbl. 920,75 8% osamaksu peale, 10 % müüjaile, preemiaid liigetele 4 %, muu osa juhatusele anda, siis leiab see samm kohe avalikkuses käsitamist.^{xx)} See olla selgeks näiteks, kui võõras on veel ühistegevuse mõte. Ühistegevuse mõiste sügavam tundmine on hädavajalik, mitte ainult oma liigete varaline kasu, vaid terve maa ja rahva majandusliku ja hariduselise seisukorra tõstmine olgu sihiks. Kes neid sihte ei taotle, leiab hukkamõistmist. Kui Vändra Kaubatarvitajate Ühisus oma 2800 rublalilisest puhtast kasust ainult 2 % üldotstarbeks otsustab annetada, siis nimetab avalikkus seda otse metsikuks. Kui niisugused toored loomud lahti peasevad, siis on see katsuks teistele.^{xxx)} Kui kar-

---

x) Põllutööleht 1909 nr. 12. lhk. 93.

xx) " 1909 nr. 10. " 73.

xxx) " 1909 nr. 7, lhk. 50.

jutakse kinkijate vastu: „Kes meile kingib, et meie kinkima peame, mitte üks kopik kellelegi“, siis mõelgu need, et neile on ühisuse elu kingitud.^{x)}

Ühistegevuse võidukäik on ainult seal julge, kus ta oma ülesandeid halvemini ei täida, kui seda senine äriilm on teinud, vaid kus ta kavakindlalt ja kokkuhoidlikumalt töötades ülesandeid oma peale võtab, mida praegune äriilm täita ei suuda.^{xx)} Ühistegelise vaim oli alles võõras meie arenevas ühiskonnas, seepärast pidigi teda alatasa rõhutama ja meeletuleta.

---

x) Põllutööleht 1909 nr. 7, lhk. 50.

xx) Põllutööleht 1910 nr. 10. lhk. 75.

Ühistegevus ise suudab levida vaid siis, kui ta suudab küllaldaselt arusaadavaks teha oma ideid, olles ise selle juures terve vaimuga ja eemal kildkonna põlitikast. Ammu sellest arusaamisele jõutult hakati suurel määral ühistegevust propageerima peamiselt „Ühistegevuslehe“ ja Ühistegevuse Edendamise Büroo kaudu, milledele vastavalt ka toetusi määrati.

Ühistegevuse edendamine:

1910.	„Ühistegevuslehte“	tellitud	Rbl. 28,61	Pilistv.Maj.Üh.
	"	lehele toet.	" 5,--	Kuusalu Kaub.T.Ü.
1911.	Lehele toetus	"	15,--	Vilj. LHÜ
	"	"	" 10,--	Simuna LHÜ
	"	"	" 10,--	Türi Tarv.Üh.
	"	"	" 50,--	Tartu EMÜ
	"	"	" 100,--	Tartu ELHÜ
1912.	"	"	" 6,--	Ambla T. Üh.
	"	"	" 50,--	Tartu EMÜ
1913.	"	"	" 25,--	Vilj. Vast.Kr.S.
	"	"	" 30,--	Vilj. LHÜ
	"	"	" 5,--	Paistu TÜ
	"	"	" 10,--	Väike-Maarja TÜ
	"	"	" 50,--	III Tartu ELHÜ

1913.	Lehele toetus	Rbl. 50,--	Tartu EMÜ
1914.	" "	" 50,--	III Tartu ELHÜ
	" "	" 50,--	Tartu EMÜ
1915.	" "	" 100,--	III Tartu ELHÜ
	" "	" 30,83	Rakvere V.Kr.Üh.
	" "	" 25,--	Tartu EMÜ
1916.	" "	" 50,--	Rakvere LHÜ
	" "	" 50,--	Tartu EMÜ
1913.	Ühistegevuse edendam.	"1876, 40	"-
	Nõuande büroo asutam.	" 75,--	Paide LHÜ
	"-	" 38,--	Gatshina LHÜ
	"-	" 25,--	Hageri LHÜ
	"-	" 25,--	Jakobi LHÜ
	"-	" 100,--	Joala LHÜ
	"-	" 25,--	Kõpu LHÜ
	"-	" 25,--	Maarja-Magdaleena LHÜ
	"-	" 25,--	Mõisaküla LHÜ
	"-	" 50,--	Nuustaku LHÜ
	"-	" 100,--	Pärnu LHÜ
	"-	" 50,--	Rakvere LHÜ
	"-	" 25,--	Rapla LHÜ
	"-	" 1000,--	Tartu ELHÜ

1913. Nõuande büroo asutamiseks Rbl.	25,--	Talli LHÜ
-"-	"	25,-- Türi "
-"-	"	25,-- Torma "
-"-	"	25,-- Vaivara"
-"-	"	150,-- Viljandi LHÜ
-"-	"	100,-- Võru "
-"-	"	50,-- Joala V.Kr.Üh.
-"-	"	75,-- Paide -"-
-"-	"	250,-- Pärnu -"-
-"-	"	250,-- Põhja -"-
-"-	"	750,-- Tallinna-"
-"-	"	750,-- Tartu -"-
-"-	"	10,-- Kõnnu KTÜ.
-"-	"	10,-- Paide KTÜ
-"-	"	10,-- Suure-Jaani MÜ.
1914. Ühist. edendamiseks	"	1000,-- Tartu V.Kr.Üh.
-"-	"	750,-- Tartu ELHÜ.
-"- büroo	"	1200,-- Tal.Vast.Kr.Üh.
-"- "	"	10,-- Võru "Põllumees"
-"- "	"	20,-- Paide F.Ü.
-"- "	"	10,-- Suure-Jaani MÜ.

1915.	Ühist. edendamiseks büroo	Rbl.	25,--	Võru "Põllumees"
1916.	"	Selts	5,--	Aidu LHÜ
"	"	"	24,--	Antsla LHÜ
"	"	"	45,--	Helme LHÜ
"	"	"	100,--	Joala LHÜ
"	"	"	3,--	Kadrina "
"	"	"	40,--	Kuresaare LHÜ
"	"	"	20,--	Kuusalau LÜH
"	"	"	20,--	Laiuse LHÜ
"	"	"	20,--	Lehtse LHÜ
"	"	"	25,--	Maarja-Magdal. LHÜ
"	"	"	45,--	Nuustaku LHÜ
"	"	"	25,--	Paide LHÜ
"	"	"	50,--	Pärnu LHÜ
"	"	"	30,--	Pilistvere LHÜ
"	"	"	50,--	Rakvere LHÜ
"	"	"	15,--	Rõngu LHÜ
"	"	"	20,--	Sangaste LHÜ
"	"	"	20,--	Simuna LHÜ
"	"	"	300,--	Tallinna ELHÜ
"	"	"	450,--	Tartu ELHÜ.
"	"	"	100,--	" III LHÜ

1916. Ühist. edendamis. Selts. Rbl.	30,--	Tartu II LHÜ
-"	"	20,-- Udeva LHÜ
-"	"	25,-- Vaivara LHÜ
-"	"	30,-- Väike-Maarja LHÜ
-"	"	150,-- Viljandi LHÜ
-"	"	10,-- Viru-Nigula LHÜ
-"	"	95,-- Võru LHÜ
-"	"	25,-- Haapsalu V.Kr.Ü.
-"	"	50,-- Joala "
-"	"	15,-- Mustvee "
-"	"	50,-- Paide "
-"	"	125,-- Pärnu "
-"	"	75,-- Põltsamaa "
-"	"	50,-- Rakvere "
-"	"	750,-- Tallinna "
-"	"	500,-- Tartu "
-"	"	250,-- Viljandi "
-"	"	20,- Ambla Tarv.Üh.
-"	"	15,-- Kolga-Leesi"
-"	"	5,15 Konju "
-"	"	20,-- Lihula "
-"	"	75,-- Paide "

1916.	Ühist. edendamis. Selts. Rbl.	5,--	Palme Tarv.Üh.
-"-	"	25,--	Päälinna "Ökonom"
-"-	"	5,--	Turboneeme T.Üh.
-"-	"	75,--	Türi Tarv. Üh.
-"-	"	10,--	Väike-Maarja T.Üh.
-"-	"	5,--	Võsu Tarv. Üh.
-"-	"	10,--	Pärnu Maj.Üh.
-"-	"	50,--	Suure-Jaani Maj.Üh.
-"-	"	50,--	Tallinna Maj.Üh.
-"-	"	75,--	Tartu Maj.Üh.
-"-	"	20,--	Laiuse Piimat.Üh.
-"-	"	10,--	Pilistvere "
-"-	"	120,--	Piimat.Üh."Estonia"
-"-	"	2265,62	Estim.P.Kesks.
-"-	"	171,95	Tartu III LHÜ
1917.	-"-	50,--	Helme LHÜ
-"-	"	500,--	Tall. E.M.Ü.
-"-	"	275,--	Tartu ELHÜ
-"-	"	25,--	Tartu E.M.Ü.

Jagades heldekäeliselt toetusi suurtele kultuurseile üritusile, olid ühistegelised ettevõtted kaugel ühekülgsusest, Nagu said rikkalikku abi üldrahvuslikud ja suured algatused, nii ei unustatud kaugeltki pisemaid, vaid kui jõud vähegi lubas, ulatati oma abistava kätt kõikjale, kus seda vajati.

Aruannetes figureerivad toetussummad, millised otseselt käesolevas töös käsitatud suurettevõtete liiki ei kuulu, kuid omati omistavad nad üldisele kultuuri levingule suurt tähtsust. Jõuame ju vaid etappide kaudu alt ülespoole, lähemale sellele kõrgele sihile ja nii peame osutama tähelepanu ka sellistele väiksema ulatusega algatusile.

Nii näeme, et küllalt tähelepanu on pööratud toetustega käsitööle, määrates käsitöö näituse auhindu, toetades käsitöö koole, - seltse ja käsitöö ajakirja.

Siin seal leiame toetusi muusika seltsile, mängukoori juhile -, või mõne instrumendi muretsemiseks. Mõni Ühisus toetab oma ümbruskonna loomaarsti, mõni näitelava ehitust ja muud sarnast. Kõik need väiksed ohvid on määratud juba automaatselt üldisele, - ühisele suurele altarile - kaasaaitamiseks meie rahvuskultuuri arengule ja levingule.

Mitmesugusi kultuurilisi toetusi:

1903. Väikelaenu asut. ellukutsum. Rbl.200,--	Tartu ELHÜ
1907. Kasitö Seltsile kursusteks	" 50,-- --"
1908. Vilj.Käsit.Abiand.S. auhind.	" 25,-- Vilj.V.K.Ü.
Käsitöö S-le kursusteks	" 50,-- Tartu ELHÜ
1909. Tervisolude korrald. Tartus	" 100,-- --"
Käsitöö seltsile kursust.	" 100,-- --"
Vilj.ajakoh.näitel.sissesead.	" 100,-- Vilj.V.Kr.Ü.
Vilj.käsitöö näit.auhind.	" 25,-- --"
1910. Türi Muusika Selts	" 10,-- Türi LHÜ
1910. Tartu Majaom.S.statist.and.k.	" 100,-- Tartu ELHÜ
"Käsitöölehe" heaks	" 69,41 --"
1911. Vilj.Käsit. Abiand. S.	" 25,-- Vilj.LHÜ
Mängukoori juhatajale	" 50,-- Simuna LHÜ
"Käsitöölehele"	" 144,86 Tartu ELHÜ
Tall.E.Kunsti Seltsile	" 78,04 Tall.LHÜ
Türi Muusika S. Kontrabas.ost."	25,-- Türi T.Üh.
1912. Noor Eestile	" 50,-- Tartu ELHÜ
Juh. Liivile	" 50,-- --"
"Käsitöölehele"	" 100,-- --"
1913. Noor Eestile	" 50,-- --"

Mitmesugusi kultuurilisi toetusi:

1914. Käsitöökooli heaks	Rbl. 25,--	Tartu ELHÜ
1916. Vilj. Käsit.Abiandm. S.	" 50,--	Vilj.V.Kr.Ü.
1917. Rahvaülikoolile	Mk.1000,--	Tall.E.Maj.Üh.

Nagu oleme elus kogenud, et sageli läheb teisiti, kui kavatsetud, juhtub asiolusid, mis sunnivad meid ümberorienteeruma ja teotsema üpris teises suunas, kui kavatsetud. Kujuka näitena tulid vahele maailmasõja aastad, kriipsutades läbi meie nii mõnegi algatuse ja ürituse eelarve punase joonega. Olime sunnitud mõtlema mitte ainult meie hariduskodude ja kunstikollete ehitamisele, vaid pidime toetama hakkamasõjas langenute perekondi, maksma invaliididele ja nende perekondadele abiraha, abistades ka jõudumööda Punast Risti ja haigemaju. Nii killustus meie jõud ja enegria ühes toetustega, tuues kaasa enesega ka sageli meelsuse teist suunda, mis kõik raskendas meie püüdmist ülessäetud sihi poole.

Peale selle temporaalse nähte oli ju kogu aeg tarvis mõelda meie tuletõrjele. Kodutute laste ja vanade peale. Nii tuli igaaastasest puhtasttulust

teatud osa ohverdada lastevarjupaikadele, vanadekodudele ja muile selliseile paratamatult abivajavaile asutustele, millised toetused koondati aruandeis "hea-tegevuse" üldise nime alla.

oooo0000oooo

Lõpuks.

Vaadates veidi tagasi kirjutatud lehekülgedele ja peamiselt neile, kus on esitatud arve, tuletades ühtlasi meelde monumentaalsemate ehituste alal ette tulnud raskusi ja nendest ülepääsemist ikka ja alati ainult ühistegeliste rahaasutuste vastutulelikkuse abil, peab tahtmatult küsima: kas oleks meil neid kolossaalseid teatrimaju, nagu „Estonia“, „Vanemuine“ ja „Endla“, lugematul arvul emakeelseid koolimaju, eesotsas meie kaunima tütarlastegümnaasiumiga Tartus, seltsimaju üle kogu riigi, Eesti Rahva Muuseumi sellisel kujul, raamatukogusid ja lugemislaudu? Võib vastata kohe julgelt ja selgelt, - neid poleks meil. Sest ilma ühistegeliste asutuste otsese ja kaudse abita poleks suutnud meie majanduslikult veel üpris noor ja nõrk rahvas mitte sellisel määral toetada meie haridus- ja kunstitempleid. Kui puuduksid kõik need kodukolled meie rahvuskultuuril, kas oleks meie rahvuskultuur siis üldse sellel tasemel, kus ta praegu on? Kindlasti kannaks meie järelkasvanud noorpõlve haridusline tasapind

hoopis teistsugust ilmet. Nii oleksime võinud enestest, kui kultuurrahvast, vist palju hiljemini rääkima hakata. Kui puuduks meil meile omane rahvuslik joon, oma majanduslik ja vaimline iseseisvus, siis võiks väga kergesti toimuda überrahvustamine, mida ajaloo taustal oleme võinud teiste juures sageli tähelepanna.

Kui küsime: kust saime selle kõige suurema ja põhjapanevama aluse, millele toetub meie väikeriigi majanduslik ja ^vlaimline iseseisvus? On pikematagi selge, et peamine tegur selle saavutamiseks peitub juba rahva iseloomus - visaduses, millest ei loobuta nägemata alatud töö resultaate. Kuid sellest oleks vähenende tulemuste esilemanamiseks, millest jutt. Esimese teguri varal võimaldub meil rakendada ka teine tegevusse, töötades ühises meeles ja suunas ühise ülesande kallal ühise sihi taotlemisel. Nii algasime ühistevuse varal rajama majanduslikku iseseisvust - mis meil õnnestus nende kahe teguri varal. Olles ühes suhtes juba sõltumatu, püüdsime juba esimese varal vaimlise sõltumatuse poole - ka see on meil juba olemas - jälle peamiselt nende kahe teguri kaasabil, millised abista-

sid meid juba varem.

Tahestahtmata peame andma meie kultuuri olemasolu ja tasemes aukoha ühistegevusele. Ilma nende ja väikeste veeringudeta, millised valgusid kogu maalt kokku sinna, kus midagi püstitati, või teoksil oli - ilma nendeta sõltuksime ehk veel preagugi mõne suurema naabri heatahtlikkusest.

Siit näeme väga selgelt Eesti Ühistegevuse rahvuskultuurilist tähtsust. Ühistegelisi asutusi, kes oma toetustega on tasandanud meie kultuuri tõusuteed, on juhtinud algusest peale põhimõtte: "Kõik ainelised varad on selleks olemas, et nende abil vaim pääseks loovale, elu ülendavale ja rikastavale tööle." x)

0000ooooo0000

---

x) Peeter Pöld, Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisus 1902 -1927, lhk. 80.

Selgituseks olgu juurdelisatud, et statistiline materjal, mis tööks kasutatud, on juhuslist laadi, niipalju kui õnnestus ja võimalik oli koguda ühistege-
liste asutuste aasta aruannetest. Sageli puudus ka aruandeist just toetuste osa, sellepärast osutuvad ehk andmed katkendlisiks - kuid sellegipäele vaatama-
ta annavad nad üldpildi, milline vajalikuks osutus just käesoleva teemi kirjutamisel. Selgema ülevaate saamiseks on toetused enam-vähem kultuur-asutuste järele liigitatud.

Et aga toetuste iseloom ja otstarb oli sageli väga erinev, aga ometi suunaline, mis käesoleva töö-
ga kuidagi seoses, siis on need erinevad koondatud kok-
ku ühte nimistusse.

Käesoleva töö kirjutaja ei pidanud vajalikuks pea-
tuda pikemalt ühistegevuse toetusel rajatud kultuur-
ürituste eesmärgi ja tegevuse juures, puudutades aja-
lugu vaid nii palju, kui see oli vajaline ühistegevuse
toetuse ulatuse määramiseks, sest töö teema nõudis
Eesti Ühistegevuse rahvuskultuurilist tähtsust ja

kultuurilisi toetusi teataval ajavahemikul, mida
✓ kirjutaja püüdes anda tööd kirjutades.

Bu hma too
A
473656